

**Filozofická fakulta univerzity Karlovy
Ústav jižní a centrální Asie**

BAKALÁRSKA PRÁCA

2009

Renata Berkyová

Filozofická fakulta univerzity Karlovy
Ústav jižní a centrální Asie

BAKALÁRSKA PRÁCA

Základné rysy kultúry a jazyka Sintov

**(prípadová štúdia – sociolingvistická situácia a kultúrne prvky rodu
Šlajfiarov)**

Autor: Renata Berkyová

Vedúci práce: Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.

Praha 2009

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracovala samostatne, a že som uviedla všetky použité pramene a literatúru.

Renata Berkyová

Pod'akovanie

Rada by som pod'akovala hlavne svojim informátorom, ktorí somnou hovorili a trpezlivo odpovedali na moje otázky. Ďakujem tiež svojim rodičom a blízkym, ktorí ma pri práci morálne podporovali. A v neposlednom rade ďakujem Mgr. Viktorovi Elšíkovi, ktorý mi pri písaní bakalárskej práce pomáhal a radil.

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	VYMEDZENIE TÉMY A METÓDY VÝSKUMU	7
2.1	PREDMET SKÚMANIA A JEHO CIELE.....	7
2.2	VYMEDZENIE POJMOV.....	7
2.3	ŠTRUKTÚRA PRÁCE.....	8
2.4	METÓDY VÝSKUMU.....	9
2.5	POSTAVENIE VÝSKUMNÍKA V RODINE.....	10
2.6	RESPONDENTI.....	11
2.6.1	<i>Popis respondentov</i>	11
2.7	ANONYMIZÁCIA.....	13
3	KTO SÚ SINTOVIA?	13
3.1	ÚVOD DO HISTÓRIE.....	15
3.1.1	<i>II.svetová vojna</i>	16
4	RODINA Z RODU ŠLAJFIAROV	18
4.1	PŮVOD ZAKLADATEĽOV RODINY ŽIJÚCEJ V AA.....	19
4.2	KOČOVNÝ ŽIVOT A USÍDLENIE RODINY.....	20
4.2.1	<i>Historické súvislosti od Nemecka po Slovensko</i>	21
4.2.2	<i>Nomádny život</i>	22
4.2.3	<i>Usídlenie a II. svetová vojna</i>	23
4.3	LOKALITA AA.....	26
4.4	TRADIČNÉ PROFESIE RODU.....	29
4.5	RÓMSKE MENÁ.....	30
5	SOCIÁLNA ORGANIZÁCIA	32
5.1	SOCIÁLNE ROLE.....	34
5.2	NEMECKÍ PRÍBUZNÍ.....	35
6	JAZYK A JEHO SOCIOLINGVISTICKÁ SITUÁCIA	36
6.1	BILINGVIZMUS.....	37
6.2	KRYPTICKÁ FUNKCIA JAZYKA.....	39
6.3	SEBEIDENTIFIKAČNÁ FUNKCIA.....	40
7	ROMANE BRAUCHA – ZVYKY A TRADÍCIE	41
7.1	RITUÁLNA ČISTOTA.....	41
7.1.1	<i>Behaviorálny prastipen</i>	43
7.1.2	<i>Apriórny prastipen</i>	45
7.2	RELIGIOZITA A MAGICKÉ PRAKTIKY.....	47
7.2.1	<i>Uhrnutie</i>	47
7.2.2	<i>Prísaha vernosti</i>	49
7.2.3	<i>Mŕtvi a pohreb</i>	49
7.3	LÁSKA A MANŽELSTVO.....	50
7.4	TRADIČNÉ JEDLÁ.....	51
8	ZÁVERY	52

Úvod

Pochádzam zo stredného Slovenska, z malej obce neďaleko maďarských hraníc, ktorú obýva spolu so Slovákami približne stovka obyvateľov rómskeho pôvodu. Pozoruhodné na tom je, že na jednom mieste sa tu sústreďujú zástupci niekoľkých subetnických rómskych skupín – slovenskí Rómovia, nemeckí Rómovia, teda Sintí, olašskí Rómovia a maďarskí Rómovia. Osemdesiat percent z nich tvorí jednu veľkorodinu, ktorá prvotne vznikla usídlením sintskej rodiny do lokality, toho času obývanej okrem gádzov, teda obyvateľov iného než rómskeho pôvodu, výhradne slovenskými Rómami. Naväzovaním nových partnerských zväzkov v rámci dediny i mimo nej sa vytvorila rodina zmieňovaného zloženia.

Som členom tejto veľkorodiny, čo bol jeden z dôvodov, prečo som sa rozhodla zrealizovať kvalitatívny výskum, ktorý by aspoň čiastočne priblížil kultúrne zvláštnosti skupiny, a umožnil mi tak vnímať rodinu z pozície výskumníka. Zamerala som sa na najmenej známu časť rodiny – Sintov z rodu Šlajfiarov.

Dostatočne analyzovať jazykové a kultúrne vlastnosti rodiny nebolo možné bez širších kontextov, preto časť práce venujem historickým udalostiam, ktoré mali dopad na celú subetnickú skupinu, a hypotézam o migráciách a usídlení už skúmaného rodu.

Vzhľadom k negatívnym skúsenostiam vo vzťahu Rómov a majority ako aj niektorých subetnických skupín v iných geografických oblastiach mi prišiel prípad skúmanej lokality o to zaujímavejší. Zamerala som sa preto nielen na jazyk a kultúrne normy, ale aj na vnútroskupinové vzťahy, možnú stratifikáciu a sociálne postavenie.

S prihliadnutím na rozsah tejto práce som nemohla popísať pôvodný jazyk skúmanej subetnickej skupiny v celej jeho šírke. Z toho dôvodu som sa rozhodla, že sa zameriam prevažne na sociolingvistickú oblasť analýzy. Na znázornenie predkladám aspoň krátku časť prepisu nahrávky, v ktorej informátorka pri rozhovore používa sintštinu.

Ďalšou podstatnou časťou práce je popis vybraných kultúrnych zvykov, ktoré v rodine boli, sú alebo sa pretransformovali do inej podoby.

Jednotlivé kapitoly nemožno vnímať oddelene. Sú vo vzájomnej interakcii a náväznosti a okrem jazykovej a kultúrnej deskripcie názorne demonštrujú, do akej miery sa môže vplyv času a priestoru odraziť na vývoji rodiny.

2 Vymedzenie témy a metódy výskumu

2.1 Predmet skúmania a jeho ciele

Za predmet skúmania som si vybrala, ako som už spomenula v úvode, rodinu žijúcu v lokalite AA, geograficky zaradenú na stredné Slovensko do blízkosti maďarských hraníc.

Pôvodným zámerom bola nielen analýza jazykových a kultúrnych rysov skupiny, ale aj čiastočný monitoring Sintov a popis ich súčasnej situácie v Českej republike. Po zvážení som predmet svojho skúmania viac konkretizovala a pre lepšiu uchopiteľnosť témy sa zamerala na jednu rodinu.

V práci sa ale budem zmieňovať o Sintoch všeobecne aj iných subetnických skupinách, keďže sa na formovaní identity preukázateľne podieľajú.

Kvalitatívny výskum som započala s cieľom zistiť:

- do akej miery ovplyvňuje jazykovú situáciu prostredie a doba, počas ktorej je rodina v lokalite AA usadená
- do akej miery ovplyvňuje jazykovú situáciu kontakt s príbuznými v nemeckom Kolíne nad Rýnom, ktorí sú jazykovo spôsobilí v sintštine
- do akej miery má prostredie, čas a kontakt s príbuznými v Nemecku vplyv na uchovávanie tradícií v rámci rodiny

2.2 Vymedzenie pojmov

V práci často operujem s pojmami rodina, skupina či rod, preto považujem za nutné objasniť terminológiu v tomto kontexte.

Pod **rodinou** predstavujem tých jej členov, ktorí patria do sintskej časti. Keďže rodina žijúca v lokalite nieje subetnicky kompaktná, sintskejších členov oddeľujem a analyzujem ich ako samostatnú časť, ovšem často so zreteľom na vzťahy s inými rodinnými príbuznými v lokalite a mimo nej. V texte môže byť popísaná aj ako „skúmaná rodina“. **Veľkorodina** je

zase chápaná ako široké príbuzenstvo žijúce v lokalite, vrátane členov iných rómskych skupín.

Pod **skupinou** rozumiem subetnickú skupinu Sintov, pokiaľ nie je uvedené inak, a rodom označujem **rod Šlajfiarov**, čo znamená príbuzných z lokality a príbuzných žijúcich v Nemecku, ktorí sú pôvodom Sintovia a živia sa tradičnými profesiami typickými pre túto skupinu, teda brusičstvom, dáždnikárstvom a predajom textílií.

2.3 Štruktúra práce

V prvej kapitole som vysvetlila svoj vzťah k vybranej téme a dôvody, ktoré ma viedli k napísaniu tejto práce. Námatkovo som popísala tiež oblasti, ktorými sa budem v práci zaoberať.

Druhá kapitola obsahuje predmet a ciele, ktoré som si položila pri zahájení kvalitatívneho výskumu, z ktorého výsledkov potom pri analýzach čerpám. Okrem popisu štruktúry práce sa budem venovať aj postaveniu výskumníka v skúmanej rodine, ktoré môže byť vzhľadom k prílišnej zainteresovanosti možným problémom pri objektívnom hodnotení. V záverečnej časti kapitoly odôvodním výber respondentov a predstavím jednotlivých informátorov, pričom uvediem vek, príbuzenský vzťah, mieru kontaktu s príbuznými v Nemecku a spôsobilosť v užívaní sintštiny.

V tretej kapitole predstavím Sintov obecne. Zmienim sa o ich pôvode, autonómnom a exonymnom označovaní skupiny, tradičných profesiách, vzťahu ku kočovnému životu i osídleniu vo svete. Priblížim tiež ich históriu, pričom sa prevažne zameriam na obdobie druhej svetovej vojny, ktorá mala výrazný vplyv na ich ďalšie formovanie.

Štvrtú kapitolu už budem venovať rodine z rodu Šlajfiarov. Na základe analýzy osobných dokladov a dokumentov, ktorých kópie som získala vďaka respondentom, sa pokúsím okrem oboznámenia sa so zakladateľmi veľkorodiny o rekonštrukciu novej trasy pôvodom kočovnej rodiny od Nemecka až po usídlenie v lokalite AA. V tejto kapitole bližšie popíšem aj samotnú lokalitu AA. Ďalej sa budem zaoberať tradičnými profesiami rodu Šlajfiarov ako aj rómskym menám, ktoré okrem iného potvrdzujú nemecký pôvod rodiny.

V piatej kapitole načrtnem sociálne usporiadanie lokálnej komunity i rozvrstvenie spoločnosti. Priblížim pojmy rodina a fajta v zmysle sociálnej štruktúry, vzťah Sintov k iným subetnickým skupinám na príklade členov rodiny, načrtnem sociálne role a popíšem vzťah nemeckých príbuzných k rodine, reflektovaný respondentmi.

V šiestej kapitole sa budem venovať jazyku, obzvlášť jeho sociolingvistickej situácii. Okrem úvodných poznámok uvediem i časť prepisu nahrávky sintštiny. Budem tiež uvažovať o možnom zaradení príbuzných do skupiny v Nemecku a neopomeniem ani bilingvalizmus u zahraničných príbuzných. Významné postavenie má v rámci jazyka jeho sebeidentifikačná funkcia, ktorou sa tiež budem zaoberať v tejto kapitole.

Rómskym zvykom a tradíciám dám priestor v siedmej kapitole. Nezameriam sa na všetky možné oblasti, ale pomerne komplexne popíšem rituálnu čistotu, ktorá má v sintskej skupine veľmi dôležitú úlohu. Ďalej religiozitu a magické praktiky, zaoberať sa budem tiež manželstvom a mŕtvymi. Záverom vymenujem a popíšem niekoľko jedál tradičných pre túto rodinu.

V ôsmej a súčasne poslednej kapitole vyslovím zistenie, ku ktorému som na základe výskumu a štúdia odbornej literatúry dospela. Prehodnotím teda vplyvy na jazyk, kultúry a vzťahy vonku i vo vnútri rodiny.

2.4 Metódy výskumu

Dôvod k tomu, aby som si ako formu výskumu zvolila práve kvalitatívny je podstata skúmaného predmetu. Pretože k odhaleniu a porozumeniu toho, čo je podstatou javov, o ktorých veľa nevieme, sa odporúčajú práve kvalitatívne metódy.¹ Z nich som si zvolila formu kvalitatívneho výskumu a zúčastneného pozorovania. Kvantifikovaných materiálov (štatistické údaje) používam v práci len veľmi málo.

Na doplnenie alebo zistenie ďalších informácií, dôležitých pre zasadenie do kontextu, používam odbornú literatúru.

2.4.1.1 Zúčastnené pozorovanie

Pod pojmom zúčastnené pozorovanie rozumiem prítomnosť mojej osoby v lokalite v bežné i niečím výnimočné dni, v priebehu ktorých pozorujem používanie sintštiny, respektíve jej fragmentov, sociálne, partnerské a iné vzťahy medzi príbuznými, i v interakcii s ďalšími osobami a všetky každodenné úkony a situácie, v ktorých sa môže priamo alebo nepriamo prejaviť špecifické vnímanie okolia, ľudí, vzťahov, udalostí apod.

¹ Strauss, Anselm. Corbinová, Juliet. Základy kvalitatívneho výskumu. Preložil Ježek, Stanislav. Sdružení podané ruce. Brno. 1999.

Mnohých udalostí som sa zúčastňovala v minulých rokoch, preto považujem i túto dobu za určitú formu pozorovania, hoci som v tom období nefigurovala ako výskumník.

2.4.1.2 Pološtrukturovaný rozhovor

Jedná sa o neformálny rozhovor s informátormi na tému ich tradícií a zvykov, ktoré sa u Sintov dodržia, ale aj na ich sociolingvistickú situáciu, pričom som sprvu kládla dôraz na spontánne generovanie dielčích oblastí zo strany informátora. Po prvom etnografickom rozhovore som sa vytvorené témy snažila otvárať aj pri nasledujúcich rozhovoroch s respondentmi, ale ponechávala som im dostatočný priestor k tomu, aby vytvárali ďalšie. Pri všetkých rozhovoroch boli prítomní minimálne ďalší dvaja príbuzní respondenta, čo mi často pri nahrávaní pomohlo. Respondentom pomáhali spomenúť si na zaujímavú situáciu, dopĺňali ich, ale aj sami sa ich pýtali na oblasti, ktoré ich zaujímali. V žiadnom prípade som nepovažovala ich prítomnosť za nežiadúcu.

Získané informácie z etnografických pološtrukturovaných rozhovorov využívam u podstatnej časti práce.

2.5 Postavenie výskumníka v rodine

Ako som spomenula už v úvode, som súčasťou skúmanej veľkorodiny žijúcej v AA. Pri realizácii kvalitatívneho výskumu a postavení výskumníka to zo sebou pochopiteľne nesie výhody aj nevýhody. Určitou výhodou bol pre mňa fakt, že som nemala problém s počiatočným oboznamovaním sa s respondentmi ani so vstupovaním do komunity a jej prijímaním mojej osoby ako neznámeho elementu. Respondentky i príbuzní nemali žiadne zábrany hovoriť aj o citlivejších témach (napr. nevera), boli maximálne otvorené a zdielne. Najväčšiu výhodu vidím v dobe vlastného pôsobenia v lokalite, počas ktorej som mala mnoho príležitostí pozorovať chovanie jednotlivých členov, ale aj celej komunity.

Nevýhodou je, že táto prílišná zainteresovanosť mi môže v pozícii výskumníka robiť problémy pri objektívnom hodnotení javov. Taktiež sťažuje vnímať všetky praktiky a fenomény ako kultúrne zvláštnosti, ktoré sú súčasťou každodenného života.

Tieto skutočnosti som si bola plne vedomá a pri analýze som sa snažila pracovať nezaujate a kriticky.

2.6 Respondenti

Pri výbere respondentov pre pološtrukturované rozhovory som sa zamerala na priamych príbuzných zakladateľov rodu², to znamená na žijúcich potomkov a potomkov ich súrodencov, ale tiež na ich pamätníkov. K nahrávaniu rozhovorov sa mi podarilo získať len ženskú časť z naplánovaného výberu respondentov, a to z dvoch príčin: mužská časť priamych potomkov už vymrela, ostatní kompetentní muži vo veľkorodine neboli ochotní podieľať sa na takomto type výskumu. K vypátraniu príčin odmietnutia som odkázaná len na vlastné dohady a domienky: môže to byť odlišné pohlavie, ktoré ešte stále zohráva v rodine (a veľkorodine) veľkú úlohu, najmä u starších členov rodiny. Tiež rozdielny rodinný status a pôvod – slobodná a bezdetná študentka verzus otec, starý otec a živiteľ rodiny; ako člen veľkorodiny nepatrím do etnickej skupiny Sinti. Rozhodujúcu úlohu v tom mohol zohrať i vysoký vekový rozdiel medzi mnou a možnými mužskými informátormi.

Okrem pýtaných žien, ktoré súhlasili s nahrávaním, som kládla otázky aj príbuzným (bez jedného prípadu to boli výhradne ženy), ktorí boli pri nahrávaní prítomní. Ich odpovede však boli len doplňujúce, alebo oživujúce ďalšie spomienky pamätnice, preto som ich nezaradila medzi hlavných respondentov.

2.6.1 Popis respondentov

Agika D. rodená A.

Šesťdesiatšesť ročná najmladšia dcéra Mámi a Alberta A. Žije v lokalite AA pravdepodobne od svojich šiestich mesiacov. Je vdovou po manželovi z etnickej skupiny Rumungre³, má štyri deti. Starala sa o matku až do jej smrti. S príbuznými v Nemecku udržiava kontakt, ten sa však posledné roky, obzvlášť po smrti matky, zúžil na vzájomné informovanie sa o úmrtí príbuzných. Návštev v zahraničí sa neúčastnila. Počas návštevy v lokalite AA sú nemeckí príbuzní pohostení v jej príbytku. Jazyková spôsobilosť v sintštine, resp. šlajfiarčine⁴ je nulová.

² Za zakladateľov rodu považujem Mámi A. rodenú B. a Alberta A., ktorí sa ako prví usadili v skúmanej lokalite.

³ Rumungre – Slovenskí Rómovia

⁴ Za šlajfiarčinu označujú respondenti dialektnú varietu sintštiny odrážajúcu ich rodové a profesné zaradenie – rod Šlajfiarov – viz. Kapitola 3

Elza E. rodená A.

Osemdesiat ročná najstaršia dcéra Mámi a Alberta A. Žije v lokalite AA pravdepodobne od svojich 13 - 15 rokov. Je vdovou po manželovi z etnickej skupiny Rumungre, má 3 deti. Miera kontaktu s nemeckými príbuznými je nízka. Na návšteve bola min. pred 15 rokmi. Je prítomná na návštevách nemeckých príbuzných v lokalite AA. Jej jazyková spôsobilosť v sintštine bola pravdepodobne na vysokej úrovni, neužívaním v bežnej reči a vplyvom vysokého veku je jej užívanie skôr pasívne, dokáže si však spomenúť aj na celé vety (respondentka kočovala a užívala sintštinu do svojich zhruba 13 rokov).

Forela F. rodená A.

Sedemdesiatsedem ročná druhá dcéra Mámi a Alberta A. Žije v lokalite AA pravdepodobne od svojich 10 – 12 rokov. Je vdovou po manželovi z etnickej skupiny Rumungre, má 4 deti. Kontakt so zahraničnými príbuznými takmer neudržiava, účastnila sa návštev v Nemecku min. pred 15 rokmi. Je prítomná na návštevách nemeckých príbuzných v lokalite AA. Sintštinu neužívaním v bežnej reči ovláda už len pasívne, obmedzila sa na niekoľko slov.

Helena A. rodená G.

Šesťdesiat ročná nevesta Mámi a Alberta A. Vdova po ich druhom synovi Miškovi. Pôvodom z etnickej skupiny Rumungre. Do rodiny (i do lokality AA) prišla ako sedemnásťročná. Udržiavala blízky vzťah so svojou svokrou – Mámi. Počas manželstva s Miškom pravidelne navštevovala príbuzných v Nemecku, vďaka čomu bola spôsobilá dohovoriť sa s nimi v sintštine na pomerne vysokej úrovni. Naposledy vycestovala pred 15 rokmi. Dnes ovláda jazyk pasívne.

Irma H.

Blízka príbuzná Alberta A. – pravdepodobne neter. Pochádza z lokality BB, v ktorej žije početné príbuzenstvo Mámi a Alberta, a ktorú navštevujú nemeckí príbuzní. V súčasnej dobe žije s rodinou v Brne. Udržiava blízky vzťah s príbuznými žijúcimi v Nemecku, časté návštevy obidvoma smermi. Kontakt nieje obmedzený na najstarších členov rodiny, ale vytvára sa aj u mladších generácií. Ona i jej deti ovládajú jazyk na vysokej úrovni, medzi sebou ale sintštinu nepoužívajú.

(Rozhovor u niektorých častí, napr. prastipen, nebol na požiadanie respondentky nahrávaný.)

2.7 Anonymizácia

Keďže respondenti si nepriali byť priamo menovaní kvôli prípadnému postihu či možným problémom vzniknutým v rodine pre zverejnenie citlivých údajov, rozhodla som sa identitu respondentov anonymizovať nasledovne:

- krstné meno som nahradila rómskou prezývkou, ktorou je dotyčná osoba nazývaná, alebo termínom, ktorým ju ostatní príbuzní označujú⁵;
- priezvisko je vždy kódované písmenom v abecede od A,..., pričom začínam od priezviska zakladateľa rodu v skúmanej lokalite (Albert a Mámi A., dcéra Agika D. rodená A. atd.).
- rod označujem nezmeneným autonómnym termínom Šlajfiari.

Lokality, v ktorých respondenti žijú alebo žili, značím zdvojeným písmenom v abecede, ústrednou je skúmaná lokalita AA. Miesta narodenia som sa rozhodla neutajiť úplne, kvôli analýze pôvodu a migračných pohybov v období kočovania. Zverejňujem však len okres obce, či mesta, kde sa dotyčný narodil. Výnimku tvorí miesto narodenia Mámi, ktoré nieje, po preskúmaní prístupných dokumentov, vzájomne identické, preto uvádzam rôzne varianty názvu neznámej obce v zahraničí. Ostatné mestá, vrátane oblasti obývanej príbuznými rodu v Nemecku, uvádzam nezmenené.

Pre niekoho môže byť matúce, že v niektorých statiach používam pre označenie Rómov dvojaké etnonymum: Róm i Cigáň, príp. cigáň. Exonymné označenie Cigáň/cigáň sa v texte vyskytuje v prípade, že vychádza z historického kontextu, kedy iný termín majorita ani neužívala (autonymum Rómovia v ČR a SR sa začal užívať až po r. 1989), vychádza priamo z názvu (zákon, geografické označenie) alebo je súčasťou citácie. V iných prípadoch používam označenie Róm, rómsky apod.

3 Kto sú Sintovia?

⁵ To je prípad Mámi, ktorá mala rómsku prezývku Citrona, ale všetky respondentky aj ostatní členovia rodiny z AA ju volajú mámi. Citrona ju volali pravdepodobne starší alebo rovnako starí príbuzní. Vzhľadom k môjmu postaveniu v rodine budem používať prezývku Mámi. *Mámi* znamená v sintštine „starká“, „mama“ je *daj, daje*.

Označiť Sintov za Rómov nieje úplne výstižné, aj keď o etnickej príbuznosti nepochybujú ani samotní Sintovia. O tom svedčí nielen množstvo spoločných kultúrnych a jazykových prvkov, ale aj uchovanie staršieho mena Rom v označení vlastného jazyka, teda sintštine: „rom-ani čib“.⁶ (V minulosti sa stávalo, že Sintovia prezentovali seba a Rómov ako jednu skupinu z dôvodu zlepšenia svojej pozície počas rehabilitácie po druhej svetovej vojne. Boli si vedomí toho, že väčšia skupina má i väčší vplyv než rôzne druhy menších skupín s protichodnými záujmami.⁷) Primárnym etnickým autonómom je *Sinto*, príp. *Cinto* alebo *Manuš*, pri kontakte s majoritou (tj. v nemčine, francúzštine apod.) prevažuje často niektorá obdoba exonymu ako *Zigeuner*, *Tsigan*, *Zingaro* apod.⁸

Sú teda klasifikovní ako jedna z rómskych skupín. Táto v oblastiach s nemecky hovoriacim obyvateľstvom v Európe sídlila najdlhšie zo všetkých skupín, a to už pravdepodobne od 15. storočia. Spoločne s Manušami (kultúrne a jazykovo najpríbuznejšou skupinou) čiastočne predstavujú potomkov prvej migračnej vlny Rómov do strednej a západnej Európy.⁹ Historická situácia nútila túto skupinu kočovať i za hranice a až do 19. storočia je možné reflektovať početné migrácie sintsých rodín za toto územie s nemecky hovoriacim obyvateľstvom, pričom ich ústredné i lokálne edikty nezriedka sami priamo či nepriamo vypovedali z obce, okresu, štátu alebo krajiny.¹⁰

Sintovia patria medzi tradičné kočovné, resp. polokočovné rómske obyvateľstvo, pretože ich putovanie je obmedzené na teplé mesiace v roku. V zimnom období sa vracajú na jedno miesto. Ich pohyb bol motivovaný profesne a zárobkovo. Prevažná väčšina z nich obývala pohyblivé maringotky. Už od 19. storočia, ale najmä v súvislosti s ekonomickými zmenami v 20. storočí dochádzalo a dochádza k úplnej sedenterizácii niektorých skupín Sintov a Manušov.¹¹

Tradične sa živili hudbou, obchodom, konským handliarstvom, ako artisti, cirkusanti, predvážači bábkového divadla¹². Šlo tiež o brusičstvo, opravy a výrobu dáždnikov, predaj textilu¹³, sitkov, cedníkov, hudobných nástrojov.¹⁴ Dnes sú to často obchodníci, podnikatelia

⁶ Sintové. Romano Džaniben. Sborník romistických studií. Jevend 2005. Romano džaniben o.s.2005.s.8

⁷ Rodriguez, Peter R. & Maaike Matelski. Monitor racism and the extreme right: Roma and Sinti. Amsterdam: Anne Frank House & Leiden: Department of Public Administration, Leiden University. 2004

⁸ Sintové. Romano Džaniben. Sborník romistických studií. Jevend 2005. Romano džaniben o.s.2005.s.8

⁹ Halwachs, Dieter W. Romani in Österreich. In: Dieter W. Halwachs & Florian Menz (eds) Die Sprache der Roma: Perspektiven der Romani – Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext.

¹⁰ Hübschmannová. Milena. Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. Triáda 2005. s. 18.

¹¹ Elšík, Viktor; Sintska a manuška romština: sociolingvistická situace, komunity mluvčích a dokumentace jejich jazyka. In: Romano Džaniben jevend 2005. Romano Džaniben o.s. 2005. s. 162

¹² Hübschmannová. Milena. Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. Triáda 2005. s. 18.

¹³ Davidová, Eva. Cesty Romů. Romano Drom. Univerzita Palackého Olomouc. 2005. s. 98

¹⁴ Irma

s textilným tovarom, umývačkami áut, ďalej výrobcovia a predavači cukrovej vaty a sladkostí na sezónnych jarmokoch,¹⁵ ale i výkupci starých vecí.¹⁶

Sintovia sú často charakterizovaní ako uzavretá skupina, brániaca sa tomu, aby gádžovia prenikali do ich kultúry, ovládali a skúmali ich jazyk. V minulosti bola prísne dodržiavaná endogamia, no v poslednej dobe, najmä po druhej svetovej vojne, začali Sintovia uzatvárať partnerské vzťahy s členmi iných rómskych i nerómskych skupín a národov. Jedným z najzásadnejších dôvodov je nedostatok vhodných partnerov medzi Sintami.¹⁷ Čo sa týka samotnej kultúry v rámci komunity, dodržiavajú sa určité etické normy, ktoré sú riadené rituálnymi predpismi. Tým podliehajú napríklad súdy vo vnútri komunity, rituálne nečistí ľudia, zvieratá i vecy a kontakt s nimi, zlomové udalosti v živote človeka (narodenie, zásnuby, svadba, smrť, pohreb), postavenie ženy v komunite, ale i pravidlá prípravy a konzumácie jedla.

Dnes sú mnohé skupiny integrované a žijú viacmenej disperzne, čo má za následok, že snaha o dodržiavanie týchto princípov nieje tak dôrazná ako kedysi. Čo ale neznamená ich vymiznutie. Vďaka sezónnej pohyblivosti a medzinárodným rodinným návštevám sa udržiavajú kontakty so skupinami z iných krajín, čo zaisťuje predávanie špecifických kultúrnych znakov a vlastností. Tento proces tiež posiluje i sociálnu stabilitu medzi jednotlivými skupinami.

V súčasnosti žijú Sintovia po celom nemecky hovoriacom území Európy, ale tiež vo viac alebo menej priľahlých oblastiach: vo francúzskom Alsasku a Provensálsku, v severnom a strednom Taliansku, v Slovinsku, v Maďarsku, v Poľsku, v Rusku, v Kazachstane, niekoľko ich je napr. v Kanade alebo Brazílii.

3.1 Úvod do histórie

Rôzne historické udalosti ovplyvnili život Rómov, ohrozili existenciu niektorých skupín a roztrieštili sociálne štruktúry. Túto časť by som chcela preto venovať udalostiam, ktoré poznačili nielen jednotlivcov z rad Sintov, ale celé etnikum, ktoré za takých podmienok

Halwachs, Dieter W. Romani in ,Österreich. In: Dieter W. Halwachs & Florian Menz (eds) Die Sprache der Roma: Perspektiven der Romani – Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext. Klagenfurt: Drava Verlag. 1999

¹⁵ Respondentka Irma H.

¹⁶ Halwachs, Dieter W. Romani in ,Österreich. In: Dieter W. Halwachs & Florian Menz (eds) Die Sprache der Roma: Perspektiven der Romani – Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext. Klagenfurt: Drava Verlag. 1999

¹⁷ Hübschmannová, Milena. Sinti. In: ROMBASE: didactically edited information on Roma. <http://romani.uni-graz.at/rombase>. Karl-Franzens-Universität Graz.2002

pretransformovalo svoj vzťah k majorite, svojmu jazyku a etnicite. Nahliadnem ale len o pár desiatok rokov dozadu, do obdobia II.svetovej vojny, ktorá už sama o sebe z línie historických dejín vyčnieva.

3.1.1 II.svetová vojna

Genocíde, ktorá v Európe započala po roku 1933 prevzatím moci nacistami, predchádzalo ešte niekoľko opatrení, ktoré akoby pripravovali pôdu ďalším, ale už ďaleko represívnejším nariadeniam. Už od dôb Márie Terézie sa spoločnosť snažila vysporiadať s kočovným životom Rómov rôznymi zákonnými prostriedkami. Československá republika prijala napríklad zákon č. 117 Zb. zo dňa 14.7.1927, ktorý sa týkal kočujúcich Cigánov a osôb po cigánsku žijúcich. Každý z nich sa musel preukázať legitimáciou s osobnými údajmi a odtlačkami prstov a každá kočujúca rodina musela mať kočovnícky list s jednoročnou platnosťou. Zákon sa nevzťahoval na usadlé cigánske rodiny. Od tohoto roku sa i v Nemecku začali brať Rómom a kočovným osobám odtlačky prstov a menný register, ktorý v tom čase registroval už 14 000 osôb, bol dopĺňovaný o fotografie.¹⁸ A práve takéto zoznamy poslúžili neskôr pri vyhladzovacom procese ako dobrý pomocník.

Hneď po nástupe nacizmu, založenom na rasovej ideológii, žiadal rasový úrad v Berlíne, aby „Cigáni a cigánski miešanci“ – nehliadac na to, či sú spoločensky prispôbení alebo nie – boli sterilizovaní. V rokoch 1934 – 1936 tak bolo násilne sterilizovaných 200 000 ľudí, medzi ktorými „Cigáni a cigánski miešanci“ tvorili podstatný podiel.¹⁹ Zabraňovaním v ďalšej reprodukcii sa tak sledoval zánik nežiadúcej rasy či národa.

Dňa 15.9.1935 vyhlasuje Hermann Göring na zasadaní ríšskeho snemu NSDAP v Norimbergu tzv. Norimberské zákony, podľa ktorých môžu byť za občanov ríše považované „len osoby nemecké alebo blízko príbuznej krvi“. V roku 1936 bolo v komentári k Norimberským zákonom upresnené, že „cudzieho druhu krvi sú v Európe spravidla len Židia a Cigáni“²⁰ So zásadnou myšlienkou, ktorá ovplyvnila ďalšie osudy najmä Sintov v Nemecku, prišiel v roku 1935 doktor Robert Ritter. Ten na kongrese o otázkach populačnej vedy v Paríži predniesol téziu o veľmi malej a neškodnej „rasovo čistej populácii“ Sintov, ktorá vyžaduje fyzické oddelenie od majority, a o „cigánskych miešancoch“, z ktorých

¹⁸ Kladivová, Vlasta. Konečná stanica Auschwitz-Birkenau. Univerzita Palackého. Olomouc. 1994. s. 9

¹⁹ Hübschmannová, Milena. Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. Triáda 2005. s. 19 (úvodzovky pôv.)

²⁰ Tamtiež. s. 21 (úvodzovky pôv.)

vychádza pre majoritu nebezpečný potenciál.²¹ Miešancov, kam spadalo až 90 % Cigáňov, označuje za „asociálnych psychopátov“²² a navrhuje ich sterilizáciu. U zvyšných desiatich percent „rasovo čistých Cigáňov“ navrhuje sledovať kultúru a jazyk. V takomto duchu diferenciácie sa so Sintami a Rómami nakladalo až do roku 1943, kedy sa v rámci „konečného riešenia cigánskej otázky“ započali fyzické likvidácie bez rozdielu.

V roku 1936 vzniká ako jeden z úradov ríšskeho ministerstva vnútra Rasovo-hygienické a populačno-biologické výskumné pracovisko ríšskeho úradu zdravia, ktoré skúmalo čisté a zmiešané „rómske gény“ a hodlalo radiť „Cigáňov a cigánskych miešancov“ podľa „stupňa zmiešania“.²³ Vedúcim strediska bol Ritter a jednou z veľmi aktívnych spolupracovníčok mu bola Eva Justinová. Po nehumánných výskumoch v „rasovo-hygienickom pracovisku“ boli onedlho potom tamojší Sintovia a Rómovia deportovaní do „cigánskych“ alebo koncentračných táborov.²⁴ Väčšina rómskych detí, ktoré sa stali predmetom skúmania Evy Justinové, bolo po „použití“ deportovaných do koncentračného tábora v Osvienčime. Začiatkom roku 1939 Ritter prehlásil, že jeho pracovisko vyšetrilo tisíce „cigáňov“, pričom bolo zistené, že len desať percent z nich je „rasovo čistých“. Tí môžu byť nasadení napríklad na práce pri stavbe ciest, zatiaľ čo „bastardom“ má byť v pracovných táboroch, kam boli umiestňovaní, zabránené v množení.²⁵ V priebehu roku 1942 sú ďalší a ďalší Sintovia a Rómovia posielaní z Nemecka do najrôznejších koncentračných táborov. Heinrich Himmler sa drží myšlienky študovať zvyky a reč oných desiatich percent „čistokrvných cigáňov“ do decembra 1942. Pod vplyvom Martina Bormana – šéfa kancelárie ríšskeho vodcu Adolfa Hitlera, vydáva 16. decembra 1942 tzv. Osvienčimský výnos, ktorý znamená smrť pre všetkých Sintov a Rómov bez výnimky. V Osvienčime je zriadený „cigánsky tábor“ Brezinka, kam sú od roku 1943 deportovaní Cigáni nielen z Nemecka, ale zo všetkých území, ktoré Nemecko okupovalo.²⁶ Keď bola v Maďarsku nastolená diktatúra, zvýšil sa počet Židov, ktoré bolo treba hromadne deportovať do tábora v Osviečime, a tak boli práceschopní muži a ženy prevezení do iných koncentračných táborov, prevažne

²¹ Wagner, Peter. Doktorská práca Evy Justinove a její ideové a politické zázemí. In: Romano džaniben. 2005. s. 88. (úvodzovky pôv)

²² Hübschmannová, Milena. Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. Triáda 2005. s. 21 (úvodzovky pôv.)

²³ Wagner, Peter. Doktorská práca Evy Justinove a její ideové a politické zázemí. In: Romano džaniben. 2005. s. 90. (úvodzovky pôv)

²⁴ Hübschmannová, Milena. Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. Triáda 2005. s. 23 (úvodzovky pôv.)

²⁵ Tamtiež. s. 26.

²⁶ Tamtiež. s. 28.

v Buchenwaldu.²⁷ Takmer tritisíc Sintov a Rómov, ktorí tam ostali, skončili v noci zo dňa 2. – 3.8. v plynových komorách.²⁸

Udalosti spojené so surovým zaobchádzaním a vyvražďovaním mali za následok, že Sintovia a Rómovia, ktorí vojnu prežili, sa spamätávali len veľmi ťažko a museli vynaložiť veľké úsilie, aby aspoň časť z toho, čo stratili, zrevitalizovali. Mnohí jednotlivci prišli o celé rodiny, narušené boli sociálne štruktúry a istoty. Genocída otriasla existenciou a predávaním jazyka a mala za následok rozšírenú jazykovú asimiláciu, teda medzigeneračný prechod k majoritnému jazyku.²⁹ Prehĺbila sa nedôvera a uzavretosť voči majorite, ktorá sa odrážala napríklad v prijímaní cudzinca medzi seba a odtajňovaní reči a špecifických kultúrnych daností. Po tomto období sa zvýšila aj miera integrácie do spoločnosti, čo bolo určite podmienené i hrozbou prenasledovania kočovníckych osôb z minulosti.

Vyššie zmienené historické udalosti priamo skúmanú rodinu nezasiahli. Nikto z respondentov ani z blízkych príbuzných nebol v koncentračnom či pracovnom tábore. No v rámci všeobecného povedomia o Sintoch a súvislostiach, ktoré ovplyvnili celý národ, považujem za dôležité sa o týchto praktikách zmieniť.

4 Rodina z rodu Šlajfiarov

Pri zostavovaní rodokmeňa skúmanej rodiny som vychádzala prevažne z rozhovorov. Veľmi cenným pomocníkom boli pre mňa získané dokumenty, ktoré dokladajú nielen sintskej pôvod rodiny, ale čiastočne aj jej históriu.

Dôležitým poznatkom bola pre mňa zmienka jedného z členov rodiny (nieje zaradený medzi respondentov tejto práce) o tom, že niektoré osobné doklady, ktoré rodina vlastní, môžu byť falšované, čo vyplývalo z režimových podmienok pre kočovanie, usídľovanie apod. Po zvážení som sa rozhodla predpokladať, že získané doklady sú pravé a informácie v nich pravdivé, pretože nemám k dispozícii iný zdroj, ktorý by údajnú falošnosť dokumentov potvrdzoval.

²⁷ Tamtiež. s. 30

²⁸ Druhý august sa tak stáva symbolom vojnovej genocídy, preto sa Rómovia z celého sveta každoročne schádzajú v Osvienčime pri pamätníku rómskym obetiam.

²⁹ Elšík, Viktor; Sintska a manuška romština: sociolingvistická situace, komunity mluvčích a dokumentace jejich jazyka. In: Romano Džaniben jevend 2005. Romano Džaniben o.s. 2005. s. 165

4.1 Pôvod zakladateľov rodiny žijúcej v AA

Zakladateľmi veľkorodiny v skúmanej oblasti na Slovensku sú manželia Albert a Mámi, obaja pravdepodobne pôvodom z Nemecka. Najstarším doloženým dokladom o pôvode Alberta je jeho rodný list z roku 1951 (ktorého vydanie toho roku pravdepodobne obdržal na vlastné vyžiadanie). V ňom sa uvádza dátum, miesto jeho narodenia – 1903, AA; a informácie o jeho matke. Dozvedáme sa, že profesne bola vandrujúcou hudobníčkou, narodila sa zhruba v roku 1876 (27 ročná³⁰) v skúmanej lokalite na Slovensku. Štátne občianstvo Alberta je klasifikované ako nezistené, otec neuvedený. Jediným vypovedajúcim údajom o pôvode je zhodné priezvisko Alberta i jeho matky A, ktoré je nemecké. Tento doklad je takmer jediným, čo som zistila o pôvode rodiny po patriarchálnej línii, výpovede respondentov o povolani sa rozchádzajú. Väčšinou sa zmieňovali o tom, že rodina a jej príbuzenstvo sa živilo komediantstvom a cirkusantstvom, na matku Alberta si nespomínajú. Sám Albert sa živil brusičstvom a dáždnikárstvom, k čomu priučil aj svojich synov. Irma zase hovorí o svojej starkej (pravdepodobne blízka príbuzná Alberta), ktorá cestovala s cirkusom:

„...vidíš, už tam bolo vidno komedianstvo, že s tými svetskými... moja starká chodila s nimi. To boli komedianti a tak cestovali. Ona si ľahla a na hrudi jej drevo sekali...“

[Irma]s

Príbuzní, ktorí boli prítomní pri rozhovoroch, si spomenuli aj na vzdialeného príbuzného menom Rudo, ktorý sa dodnes živí ako kúzelník a patrí do rodu Šlajfiarov. Nepodarilo sa nám však spoločne dopátrať k tomu, v akom príbuzenskom vzťahu je k priamym príbuzným Mámi a Alberta.

Albert umrel asi vo svojich 30 rokoch („...lebo bola ťažká doba“ [Elza]). Mámi sa po jeho smrti už podruhékrát nevydala a po celý zvyšok života žila bez partnera. (U Sintov nebolo druhé manželstvo žiadané. Mámi napríklad do konca svojho života vyčítala najmladšej dcére, že sa ako vdova znovu vydala.)

Matúcim faktom pri zisťovaní pôvodu môže byť fakt, že Mámi sa narodila v Poľsku roku 1906. Miesto je popísané rôzne – Vlbov³¹, Vlbovce³², Vrbovce³³. Geograficky sa mi ho však

³⁰ Rodný list Alberta. 1951.

³¹ Sobášny list Elzy a Aladára. 1980.

³² Listina o udelení československého štátneho občianstva. 1955.

³³ Potvrdenie o povolení k návšteve rodiny v Nemecku. Ausländerbehördliche Bescheinigung. 1980

nepodarilo zaradiť. Za germánsky pôvod ale hovorí jej priezvisko B. a početné príbuzenstvo žijúce v Nemecku. Po uzavretí manželstva prijala Mámi priezvisko Alberta – A.

Príbuzné sa tiež zmieňujú o jej sestre, ktorá mala priezvisko I., čo ale nemá nemecký pôvod. Nič bližšie okrem tohto faktu sa mi nepodarilo zistiť.

Doklad o narodení Mámi predstavuje Listina o udelení československého štátneho občianstva z roku 1955. Informácie o manželovi v nej nie sú uvedené. Československé občianstvo nadobúda spolu s Mámi aj jej najmladšia dcéra Agika. Povereníctvo vnútra udelilo Mámi občianstvo na základe zákona zo dňa 13.6.1949 č. 194 Zb. Odvoláva sa na paragraf 3, ktorý uvádza, že žiadateľovi bude vyhovené za predpokladu, že na území Československej republiky prebýva nepretržite minimálne päť rokov a pri nadobudnutí občianstva prichádza o doterajšie cudzie štátne príslušenstvo, za predpokladu, že nie je bezdomovcom.³⁴

4.2 Kočovní život a usídlenie rodiny

Z vyššie zmieneného paragrafu môžu plynúť rozličné hypotézy o kočovaní, pobývaní a usídlení rodiny na Slovensku. To, že na Slovensku pobývali viac ako päť rokov je patrné i z rodných listov detí Mámi a Alberta. Všetky sa totiž narodili už na Slovensku (viz nižšie). Počas tohto obdobia rodina s veľkou pravdepodobnosťou nekočovala za hranice Československého štátu. Druhá časť paragrafu nám napovedá, že Mámi mohla byť na Slovensku registrovaná ako užívateľ bytu, resp. domu. Čo môže znamenať, že minimálne od obdobia 1949-1950 rodina už nekočovala, čomu však nenasvedčuje výpoveď respondentky (nedokázala uviesť časové obdobie):

... V zime nie, v zime sme nekočovali, museli sme na kvartýry. Platili sme mesačne, tam, vo Vranove, no a v lete sme zase išli na cesty. Dobré to bolo...

[Elza]

Z rozhovoru tiež vyplynulo, že rodina kedysi prešla z Nemecka do Poľska slovenským územím. Predpokladám, že v Poľsku sa zdržala minimálne do roku 1906, kedy sa narodila Mámi a potom zo severu znova prešli do východných oblastí slovenských zemí. Tak ako je známe i z iných prameňov, Sintovia kočovali v zásade počas letných mesiacov, zatiaľ čo

³⁴ <http://portal.gov.cz> – Portál veřejné správy ČR - Vybrané předpisy ze Sbírky zákonů: 194/1949 Sb. Zákon o nabývání a pozbyvání státního občianství, § 3 - Udělením

v zime sa uchyľovali na jedno miesto³⁵. Pre skúmanú rodinu to bola oblasť východného Slovenska – Vranov nad Topľou.

Ako som už naznačila v predchádzajúcej kapitole, ďalšie poznatky o historickom pôvode rodiny zo strany Alberta sa mi nepodarilo zistiť, predložím preto hypotézy o rodinnej histórii a dôvodoch odchodov zo zeme len u rodiny po Máminej strane.

4.2.1 Historické súvislosti od Nemecka po Slovensko

V tejto časti kapitoly budem teoreticky uvažovať o historických súvislostiach, ktoré mohli ovplyvniť odchod rodiny z Nemecka do Poľska a potom príchod na slovenské územie.

Záchytným bodom je narodenie Mámi, ktorá sa narodila v Poľsku v marci roku 1906.

Koniec 19. storočia bol v germánskych krajinách v znamení najrôznejších represálií voči Rómom, takže dôvodov k odchodu z krajiny mohlo byť niekoľko. Panovali prísne nariadenia o kontrole kočujúcich, vlastníctva koní a psov i nútených prácach, z čoho je patrné, že nemecké úrady v tom čase nemali za cieľ usídliť Rómov na svojom území, ako tomu bolo v minulosti, ale naopak – vypovedať ich zo zeme.³⁶ Je možné teda predpokladať, že na toto územie prišla rodina v rozmedzí rokov 1850-1905.

V súvislosti s Poľskom sa ale naskytá aj iná možnosť. Podľa historických prameňov nemeckí Rómovia utiekali do poľských zemí už v 15. storočí, kde bola pre utečencov ešte priaznivá situácia. Vláda po čase vydala príkaz vyhnúť ich za hranice a tak sa niektoré skupiny utiahli do hôr pohraničného Sliezska.³⁷ Iné literárne pramene uvádzajú, že častým rómskym menom v Sliezske je I. a C.

I. – priezvisko Máminej sestry – je klasifikované ako časté meno českých Rómov, C. ako priezvisko nemeckých Rómov.³⁸ Aby som však objasnila súvislosť s priezviskom C.: Najstarší syn Mámi – Bakro žil na sklonku života so ženou sintskeho pôvodu Tachrlou (priezviskom C.). Tá bola, podľa výpovedí respondentiek, ich sesternicou, a teda členkou rodu Šlajfiarov. Otáznikom zostáva, či sa tieto mená objavovali na území Sliezska i v 15. – 16. storočí a teda, či rodina odišla z Nemecka práve v tom čase.

Teória o takomto ranom príchode na územie Poľska je však k jeho potvrdeniu nedostatočne doložená. Preto vychádzam z prvej teórie o príchode koncom 19. storočia.

³⁵ Elšík, Viktor; Sintska a manuška romština: sociolingvistická situace, komunity mluvčích a dokumentace jejich jazyka. In: Romano Džaniben jevend 2005. Romano Džaniben o.s. 2005

³⁶ Horváthová – Čajanková, Emília. Cigáni na Slovensku. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1964. s. 58

³⁷ Tamtiež.

³⁸ Horváthová, Jana. Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích. In: Romano Džaniben. Romano Džaniben o.s. 2005. s. 65-66

Jednoznačnejšie to nevypadá ani s prechodom z Poľska na Slovensko. Po rozdelení Poľska medzi Rakúsko, Rusko a Prusko začalo v týchto krajinách prebiehať na sklonku 18. a začiatkom 19. storočia násilné usadzovanie Rómov. Z toho dôvodu tam ostala len malá časť Rómov a väčšina nomádnych skupín migrovala do iných, najmä balkánskych krajín.³⁹

V poľských dejinách týkajúcich sa Rómov som nenašla žiadnu významnú historickú udalosť, ktorá by mohla ovplyvniť odchod rodiny z Poľska na Slovensko, no v súvislosti s predchádzajúcimi faktami je možné predpokladať, že rodina sa rozhodla cestovať za hranice z existenčných dôvodov.

Mámi mala s Albertom celkom päť detí – Bakro (rok a miesto narodenia neznáme), Elza, Forela, Miško, Agika. Všetky deti sa narodili už na Slovensku. Podľa miest narodenia je teoreticky možné odhadnúť trasy a mestá, ktorými rodina prechádzala. Stacionárnym miestom bolo východné mesto Vranov nad Topľou, ale i jeho okolie - Agika sa narodila v januári 1943 v meste CC, vzdialeného od Vranova len 30 km⁴⁰. Tiahnutie na západ v letnom období ale nebolo vždy pravidlom - Elza sa narodila v júli 1929 v DD, okr. Košice vzdialené 60 km od Vranova. Potom sa mohli presunúť na západ a nejakú dobu tam pobudnúť – Forela (1932) narodená v EE, okres Prievidza, Miško (1938) narodený v FF, okres Zvolen. Ale vzhľadom ku kočovnému spôsobu života je to nepravdepodobné. Sama respondentka Elza si na „kvartýry“ spomína pomerne živo.

4.2.2 Nomádny život

Na obdobie kočovania živo spomína respondentka Elza.:

„Otec mal kone. Krásne kone. A mali sme taký voz, široký asi ako toto. Taký že dve postele sa tam zmestili, šparhet, šifonier, vŕecko. Pre jednu rodinu. A keď sme cestovali, skoro ráno, keď sme išli preč, tak mama povedala – no vraj počkaj, ešte som frištik nevarila a otec vraví- tak môžeš variť. Tam máš drevo dnuka... tak po ceste varila, ako vojáci, vieš, keď kuchyňu mali. A pekne rovná cesta, neskákal ten voz, nehýbal sa, takže aj uvarila!“

[Elza]

Respondentka Irma sa zmieňuje, že sintským termínom pre „karavany“ je *vekendi*. Nebolo však celkom jasné, či myslí maringotku/y alebo celú karavánu.

³⁹ Horváthová – Čajanková, Emília. Cigáni na Slovensku. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1964. s. 64-65

⁴⁰ www.mapy-online.sk

Väčšinou kočovali dva až tri „spriatelené“ vozy Sintov, pričom každý z vozov predstavoval jednu rodinu. Usádzali sa na okraji dedín, blízko riek. Jednak preto, že miestni dedinčania neprijímali cigánov s obľubou, a jednak rieka predstavovala dobrý pitný a úžitkový zdroj. Prvou z vecí, ktoré otec rodiny urobil, keď sa niekde usídlili bolo, že navštívil starostu obce a oznámil mu ich prítomnosť. Rodina sa tak vyhla možným nepríjemnostiam.

Na mieste sa zdržali 2 až 7 dní, v závislosti na ne/dostatku práce vykonávanej pre sedliakov. Pamätnice [Agika, Elza] spomínajú, že muži sprvu obchádzali domy a pýtali sa sedliakov, či nepotrebujú nabrúsiť nože alebo opraviť dáždnik. Pozdejšie, keď bol starosta dediny ústretový, vyhlasovali ponúkané služby do rozhlasu:

„...otec šiel za starostom a vyhlásili do rozhlasu, že dajme tomu na námestí alebo dakde v dedine bude o druhej hodine, aby si tam kto chce prišiel dať nabrúsiť nože...“

[Elza]

Nikdy nezachádzali do miest, kde už z diaľky bolo možné spozorovať inú utáborenú skupinu Rómov. S rodinami, ktoré poznali, sa len pozdravili a tiahli ďalej, väčšinou sa však ani nezastavovali a prechádzali dané miesto oblúkom.

Zaujímalo ma tiež, aký vzťah mali s nerómskym obyvateľstvom. Pamätnica si nespomenula na žiadny negatívny zážitok pri kontakte s dedinčanmi. Ona, aj ostatné respondentky hovorili o dobrých vzťahoch aj v neskorších dobách. Ak sa stalo, že niekto z nerómskych obyvateľov prišiel za nimi až k tábora, držal sa opodiaľ a do tábora nezachádzal.

4.2.3 Usídlenie a II. svetová vojna

V nasledujúcej kapitole priblížim históriu Slovenska v období druhej svetovej vojny a okolnosti, ktoré mohli viesť rodinu k tomu, aby sa nadobro usadila v lokalite AA. Letmo sa ešte dotknem vojnových dejín v Nemecku i i českých dejín pre možné súvislosti s usadením rodiny. Cenné sú tiež výpovede pamätníč.

Rómovia⁴¹ ako etnické společenstvo prežili druhú svetovú vojnu, na rozdiel od mnohých iných krajín, v ktorých boli takmer vyvraždení. To sa pričíta dvom hlavným faktorom: formálnej samostatnosti Slovenska a integrovanosti veľkej časti Rómov do

⁴¹ V odbornej literatúre sa autori nezmieňujú o skupinách Sintov kočujúcich na Slovensku v tomto období. Väčšina z nich sem migrovala až po vojne. Z toho dôvodu v kontexe historických udalostí budem používať termín Rómovia.

slovenskej spoločnosti.⁴² Slovensko bolo satelitným štátom nacistického Nemecka a Ochranná zmluva podpísaná v roku 1939 zaväzovala štát plniť rôzne požiadavky nacistov. Likvidácia Rómov medzi ne sice nepatrila, ale v spolupráci so slovenskými fašistami (patriaciami napríklad do Hlinkovej gardy) ju plánovali. Vďaka ukončeniu vojny sa tieto plány našťastie nepodarilo naplniť.

Od krízy v tridsiatych rokoch pribúdalo na Slovensku okrem integrovaných Rómov aj takých, ktorí „obcujú rečí cikánskou, pracujú čas od času a jejich mravní a politická spoľahlivosť je pochybná“.⁴³ Úradné orgány reflektovali sociálne rozdiely medzi cigáňmi a podľa toho ich delili na toho, kto je „Cigáň-Cigáň“ a kto už Cigáň-Slovák.⁴⁴ V závislosti na takom rozdelení potom rozhodovali, či budú alebo nebudú na nich aplikovať diskriminačné nariadenia a smernice. Slovensko bolo v tomto čase ovplyvnené nemeckou ideológiou, ktorá presadzovala teóriu o rasovo čistej populácii. A možno, aby čo najviac napĺňalo ideologické predstavy o zložení a rasovej stratifikácii spoločnosti, prihliadali k nariadeniam a praktikám v nacistickom Nemecku.

Hoci Rómovia, pobývajúci v tom čase na Slovensku, neboli hromadne deportovaní do koncentračných táborov ako sa dialo v susedných krajinách, vytvorené pre nich boli pracovné tábory. Tie niesli označenie „pre asociálov“, avšak väčšinou v nich pracovali Rómovia. Neľudské podmienky, nedostatok jedla a kruté fyzické tresty väznených mužov poznačili po fyzickej aj psychickej stránke. Často existenčne trpela pre ich neprítomnosť celá rodina.

Jedným z najrôznejších diskriminačných opatrení, šitých na mieru Rómom, bolo vysídľovanie „cigánskych osád“ na odľahlé miesta. Príkaz k vysídleniu bol vydaný celkom dvakrát (1941, 1943). A aj v tomto prípade, tak ako pri odvode do pracovného tábora, o naplnení príkazu rozhodoval predstaviteľ obce – oficiálne titulovaný komisár, ľudovo nazývaný starosta.⁴⁵ Svedectvá pamätníkov vypovedajú o drastickom vyhost'ovaní, ale tiež o tom, ako ich starosta „nedal“ a nechal naďalej sídliť pri obci. Ďalšou formou ako Rómov pauperizovať bolo obmedzovanie vo voľnom prístupe do niektorých miest a obcí; nesmeli sa zdržiavať v miestach, kam nespádali svojou domovskou príslušnosťou a určitú dobu pred koncom vojny nesmeli na niektorých miestach jazdiť vlakom pre podozrenie zo šírenia týfusu. Všetky nariadenia a zákazy poznačili jednotlivcov i celé skupiny. Narušené boli tradičné sociokultúrne normy.⁴⁶

⁴² Hübschmannová. Milena. Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. Triáda 2005. s. 52

⁴³ Tamtiež s. 53. (úvodzovky pôv.)

⁴⁴ Tamtiež. (úvodzovky pôv.)

⁴⁵ Tamtiež.s. 54 -55.

⁴⁶ Tamtiež.

Najhoršou dobou pre väčšinu Rómov na Slovensku bolo obsadenie územia nemeckými vojskami, ktoré chceli potlačiť Slovenské národné povstanie a partizánske hnutie. A tak ako nacisti v Nemecku označovali Židov pôvodcami boľševizmu, tak tí slovenskí považovali každého Cigána za partizána.⁴⁷ Nielen jednotlivci, ale často i celé skupiny či rodiny boli z toho dôvodu vyvražďované. Na toto obdobie spomínajú pamätnice Elza a Forela (čo ostatne vypovedá i o tom, že rodina sídlila v AA už počas tohoto obdobia – viz nižšie):

„...prešli Nemci dedinou het ďalej. Mali sme šťastie, ani jedného cigána tu nezabili. No a oná Piroša naviedla mamu, hybaj vraj ujdeme, ideme do bani. No akokeby tam neprišli Nemci! Ešte horši! Dobré, že nás nezastrelili! Oni si mysleli, že sme dáke partizáni. Kde máte chlapov? A už by boli zastrelili. No a potom ten Maco, gádžo čo býval tam za mostom, on bol za veľkom s ocom, vedel nemecky aj čo ako otec. To boli kamaráti veľkí. No a on zastal. Povedal, nie, to niesú partizáni, oni sú z tadeto, ja ich poznám.“

[Elza]

„otec nás zobral do bani a na tie lazy nás odniesol. Tak týždeň dva týždne sme tam boli. No a keď Nemci odstúpili, tak sme šli dole. A v bani nás hore chytili a to už nepamätám tak! (v zmysle, že nikdy na to nezabudne) Nemci nás chytili a dnuka do toho dvoru nás zahnali a chceli nás zastreliť, dvakrát nás chceli zastreliť! Ale bol tam taký známy, že to niesú partizáni, to sú také obyčajní cigáni. Tak nás nahali tak.“

[Forela]

Na českom území, v tom čase Protektorátu Čechy a Morava, bolo od dňa 30.11.1939 výnosom ministerstva vnútra zakázané kočovať. Rómske rodiny boli povinné sa do konca januára 1940 usídlieť. V rokoch 1940 – 1941 dochádza cez rôzne obtiaže (nedostatok vhodných bytov a pracovných príležitostí, nechť obcí Rómov usídlieť) k usídl'ovaniu rómskych rodín.⁴⁸ Podľa nariadenia nemeckej kriminálnej polície v Prahe malo byť do konca apríla r. 1942 poslaných do koncentračného tábora Auschwitz 300 osôb z Čiech a Moravy, ktoré boli mnohokrát trestané alebo označené za asociálne. Vzťahovalo sa to na Rómov a asociálov bez trvalého pracovného pomeru (trhovci, komedianti, majitelia kolotočov apod.) a ich dospelých členov rodiny. Také osoby mali byť odvezené z Protektorátu do Osvietimi.⁴⁹

Možným obdobím, počas ktorého sa mohli členovia rodu Šlajfiarov usídlieť v lokalite AA je obdobie 1939 – 1940. Je to nepravdepodobné vzhľadom k tomu, že deti Mámi a Alberta sa narodili na Slovensku a cestovať vo vojnovom období sem a tam cez hranice nebolo príliš bezpečné, naviedli ma však k tomu výpovede respondentiek. Helena aj Elza uviedli, že museli prísť do AA podľa „akéhosi“ nariadenia. *„Každý musel ísť tam, kde sa*

⁴⁷Tamtiež. s. 57

⁴⁸Kladivová, Vlasta. Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Univerzita Palackého. Olomouc. 1994.s. 19

⁴⁹Tamtiež. s. 21

narodil.“ [Helena, Elza] Helena mohla túto informáciu získať len z druhej ruky, pretože v tom čase nebola ešte na svete. Elza mala asi desať, čo by teoreticky tiež mohlo skresľovať domienku o usídlení v lokalite. Zároveň si jednotlivé výpovede odporujú v tom, aké staré boli respondentky pri príchode. Elza mala údajne dvanásť, Agika pol roka – to by odpovedalo rokom 1941 a 1943.

Forela mala jedenásť, keď začala slúžiť, to znamená rok 1943. Hoci to nieje dostatočný dôkaz o tom, že sa v AA usídlili práve v tomto roku, variantu o príchode z Čiech v období 1940 – 1941 môžeme na základe uvádzaných faktov vylúčiť.

Respondentka koniec vojny a príchod Rusov popisuje slovami:

„Rusi? Aj tí prešli dedinou ako aj Nemce. Len tie Nemci boli čistejší ako Rusi! Rusi také zamazané! Všetke periny pobrali a až do základov, do tých bunkerov. Pýtali od každého, že sa nemajú čím zakryť. Aby im nohy nezamrzli, tam v tých zákopoch. Pýtali, tak nedáš perinu? Čo máš robiť? Vojákom! A potom, keď odišli, tak každý si bral svoju perinu. Potom už bolo dobre.“

[Elza]

Respondentka, ktorá si na kočovný život rodiny spomína najživšie, sa okrem iného zmienila, že otec sa po usídlení živil brusičstvom a dáždnikárstvom, ale kočovanie zanechal úplne. Kone i voz predal gádzom.

Zaujímavé tiež je, že rodina sa nemala usadiť v šeregu, tak ako ostatní Rómovia, ktorí tu sídlili už niekoľko rokov, ale v dedine, medzi gádzami. Dostali po vojne opustený dom, ktorý však z neznámych príčin odmietli:

„...mama sa furt za to na otca hnevala, že nechal ten dom. Mohli sme tam bývať, v peknom dome, no!“

[Elza]

4.3 Lokalita AA

Obec leží na juhu stredného Slovenska a na rozlohe 2174 ha žije viac ako 890 obyvateľov⁵⁰. Prvá písomná zmienka o existencii obce je zaznamenaná z roku 1334. Miestni obyvatelia sa zaoberali poľnohospodárstvom a hrnčiarstvom. Podľa obecného znaku tu prevládalo

⁵⁰ Zdroj - oficiálny internetový portál obce

poľnohospodárstvo. V roku 1963 sa k obci pripojili dve susediace menšie obce a stali sa jej súčasťou, pričom si zanechali pôvodný názov. V jednej z nich sa obyvatelia zaoberali tiež povozníctvom.⁵¹ V regióne, do ktorého spadá skúmaná obec, sa začali objavovať rómske skupiny už niekedy na začiatku 16. storočia. O prítomnosti hovoria tiež geografické názvy katastrálnych častí, pozemkov, vrchov apod. V blízkosti istého hradu sa napríklad nachádza skala Cigánka, ku ktorej sa viaže povest' o zradnej rómskej deve zo 17. storočia. Usídľovanie však dokladajú až pramene zo začiatku 18. storočia.⁵² Vyskytujúce sa priezviská v oblasti – Bary, Csemer, Dani, Lali, Oláh, Radics, Váradi a iné. Všeobecne ale preberali Rómovia priezviská od domáceho obyvateľstva.⁵³ Koncom 19. storočia bol vykonaný podrobný súpis Rómov v Uhorsku. Jeho výsledky boli spracované a publikované v roku 1895. Podľa súpisu žilo v tejto stolici 5552 osôb rómskej národnosti.⁵⁴ Dvadsiate storočie bolo už plne v znamení (zväčša násilného) usídľovania – prijatie zákona č. 117/1927 Zb. O potulných Cigáňoch, zákon č. 74 z roku 1958 O trvalom usídlení kočujúcich osôb ai.

O Sintoch, ako jednej z rómskych skupín žijúcich v regióne alebo prechádzajúcich touto oblasťou, som nenašla v žiadnom z prameňov ani zmienku.

Keďže obec oficiálne neregistruje počet obyvateľov rómskeho pôvodu, uvedený počet rodín je len orientačný a založený na osobnom odhade. V obci (vrátane jej pridaných častí) žije zhruba 25 rodín rómskeho pôvodu⁵⁵, čo odhadujem v priemere na 100 obyvateľov rómskeho pôvodu, za predpokladu, že priemerný počet členov jednej domácnosti je štyri.

Nie všetci však patria do jednej subetnickej skupiny. V skúmanej lokalite žijú v zastúpení slovenskí Rómovia, teda Rumungre, olašskí Rómovia a Sintí, reflektovala som i malý počet maďarských Rómov.

4.3.1.1 Inter-subetnické vzťahy

⁵¹ Novák, Jozef. Vypracovaná expertíza na žiadosť obce. Filoz.FUniverzita Komenského.Bratislava. 1999

⁵² Bodorová, Oľga. Ľudová architektúra a spôsob bývania Rómov v regióne AA*. Okresné múzeum*. 2001. Horváthová – Čajanková, Emília. Cigáni na Slovensku. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1964.

Páková, Mária. Rómska kultúra v okrese XY*. Ped.F. Univerzita Mateja Bela.Banská Bystrica.Bakalárska práca. 2008

⁵³ Bodorová, Oľga. Ľudová architektúra a spôsob bývania Rómov v regióne AA*. Okresné múzeum*. 2001

⁵⁴ Tamtiež.s. 7-8

⁵⁵ Za rodinu som považovala rodinných príslušníkov žijúcich v jednej domácnosti, čo väčšinou znamenalo jeden obývaný dom.

V takomto zložení žijú skupiny len niekoľko málo rokov. Do II. sv. vojny obec obývali len slovenskí Rómovia⁵⁶, pravdepodobne v povojnovom období (viz kapitola 3 - Usídlenie a II.svetová vojna) sa sem prisťahovala rodina sintskeho pôvodu. Jednotlivci z radov olašských Rómov sa priženili v 80. rokoch, na sklonku 20. storočia sa tu usídlila jedna celá olašská rodina. A až posledné roky sa sem priženili maďarskí Rómovia.

Obydlia sú rozptýlené po celej obci a až na niekoľko výnimiek je možné považovať rodiny za plne integrované. Ešte v 70. rokoch minulého storočia tomu bolo inak. Rómovia boli sústredení na koniec obce, v blízkosti roľníckeho družstva. Táto segregovaná časť, kde bolo asi 10-12 murovaných domov, je dodnes Rómami nazývaná *šereg* a je obývaná tromi rómskymi rodinami. Ostatní sa postupným odkupovaním domov roztrúsili po obci, ich obydlia v *šeregu* boli zlikvidované.

Ako som už zmienila, niekoľko olašských a maďarských Rómov sa včlenilo do komunity vytvorením partnerského zväzku, z čoho môže byť patrné, že miestne skupiny niesú endogamné a vytváraní nových partnerských vzťahov sa nebránia. Pri zmiešaných pároch sú to väčšinou kombinácie: Rumungro – Sinto, Rumungro – gádžo, Rumungro – olašský Róm, Rumungro - maďarský Róm, Sinto⁵⁷ - gádžo, Sinto – olašský Róm, Sinto – maďarský Róm, olašský Róm – gádžo. Inter-subetnické vzťahy by som charakterizovala ako dobré, bez výraznej nadradenosti akejkoľvek zo skupín. V rokoch 1981 - 1984 bol realizovaný výskum⁵⁸ v troch slovenských okresoch, pričom do jedného z nich spadala aj skúmaná lokalita AA. Výskum sa zameriaval na vybrané rómske skupiny a ich vzájomné vzťahy. V okrese lokality AA bola zaznamenaná skupina Lovárov a maďarských Rómov, medzi ktorými bol vzťah skôr negatívny. Vzájomné posudzovanie a povedomie o živote druhej skupiny bolo väčšinou sprostredkované, alebo založené na náhodnom kontakte z minulosti. Častokrát prevládali negatívne stereotypy, a to i vo vzťahu k slovenským Rómom, ktorých charakterizovali ako zákerných a špinavých.⁵⁹ Je zaujímavé, že nemeckí Rómovia, ktorí sú kočovní a živia sa ako brusiči a kolotočiar⁶⁰, sú zaznamenaní len na západnom Slovensku, v dvoch oblastiach. V lokalite AA. teda takáto skupina zaznamenaná nieje. Vzhľadom k nízkemu počtu členov sintskej časti rodiny pravdepodobne nepredstavovala komunitu, ktorá by mohla byť porovnateľná s ostatnými miestnymi skupinami. Každopádne interskupinové vzťahy v

⁵⁶ Zmienky o postupnom usídľovaní jednotlivých subetnických skupín v lokalite sú založené len na zúčastnenom pozorovaní a rozhovoroch.

⁵⁷ V týchto prípadoch sa už ale jedná o „polovičného“ (len jeden rodič Sinto) alebo „štvrtinového“ Sinta (rodič je polovičný Sinto).

⁵⁸ Marušiaková, Jelena. Vzťahy medzi skupinami Cigánov. In: Slovenský národopis. Ročník 36 1/1988. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava. 1988. s. 59-62

⁵⁹ Tamtiež.

⁶⁰ Tamtiež.

lokalite AA neboli podľa mojich informátorov tak negatívne naladené ako je patrné zo spomínaného výskumu, čomu ostatne nasvedčujú aj zmiešané manželstvá nielen medzi rómskymi skupinami:

„Júj, tu veľmi sme sa kamarádili s gádzami... tu chodili aj so Síplaku, ku mne...tu aj jedli, furt sa pýtali čo som varila. Lebo keby videli, že sme špinaví, tak by nejedli.“
[Agika]

Faktorom, ktorý rozhodoval o prijatí alebo neprijatí do miestnej komunity i sociálnom statuse nebola príslušnosť k etnickej skupine, ale čistota:

„... to je jedno! Počúvaj, či Cigáň, či Vlaho, či ktorí, môže byť aj gádzo, ale kto je špinavý, tak je špinavý. A kto je čistý, môže mať iba jednu stoličku, jednu...oné a bude čistotný.“
[Agika]

Respondentka spolu s ostatnými príbuznými si spomenula na situáciu, kedy sa do rodiny priženil olašský Róm a mnohí jej členovia s ním neudržiavali dobrý vzťah:

„...ked' si aj Gomola vzala Krivú hlavu, tak vravela Mámi: už je náš, už ho nechajte na pokoji, už je náš...“
[Helena]

Vzhľadom k niekoľkogerlačnej exogamii už ale nieje možné sledovať vzťahy a sociálne chovanie do hĺbky v rámci jednej skupiny. Sintovia sa etnicky identifikujú ako Sinte, alebo Šlajfiari, ale ako komunita sa od ostatných rómskych skupín sociálne inak neoddeľuje. Navýraznejšie sa od splynutia s ostatnými Rómami dištancujú olašskí Rómovia, ktorí sa zvyšovaním svojho majetku snažia aj o zvýšenie sociálneho i etnického statusu.

Čo sa týka reálnej ekonomickej situácie skupín, približne rovnako sú na tom olašskí a sintskí Rómovia, chudobnejší sú Rumungre. Podotýkam však, že akékoľvek interskupinové rozlišovanie je obtiažne, pretože skupiny sú vzájomne previazané.

4.4 Tradičné profesie rodu

Za tradičné remeslo rodiny je považované brusičstvo a dáždnikárstvo, z čoho plynie aj autonómne pomenovanie tejto subetnickej skupiny Sintov – *šlajfiari* (nem. brusič – schleifer). Pomenovanie skupiny podľa vykonávaného remesla má korene ešte v Indii. (Predkovia Rómov prislúchali pravdepodobne k rade najrôznejších domských kast a podkast. Každá z nich mala svoje špecifické meno a to často podľa vykonávanej profesie. Pomenovanie bolo

pre jej členov bližšie než obecnéjšie označenie Dom ← Dom – indická cerebrálna hláska d sa vplyvom európskych jazykov zmenila väčšinou na r > Rom.)

Brusičstvu sa priučil, neznámo od koho, otec Albert, ktorý zaučal aj svojich synov.

„no to mali (bratia) po ocovi! Fú otec bol hlavný, čo myslíš! On brúsil tie nože, čo boli na operácie. Ako zrkadlo boli, tak ich vyleštil, vybrúsil ich tak, že mohli doktori – tie skalpy či ako to volajú. Aj Bakro vedel dobre brúsiť, ale otec bol na to najlepší. A už vymreli, nemá nám teraz kto nože nabrúsiť. Už šlajfiare skapali...“

[Elza]

Okrem brusičstva sa venovali, ako som už spomínala, i oprave dáždnikov. Ešte do roku 2000 sa takýmto spôsobom živil jeden zo synov Mámi – Miško, ktorý v okresnom meste podnikal. V pristavenej bunke blízko tržnice opravoval dáždniky a brúsil najrozmanitejšie predmety vrátane skalpelov či korčúľ. Neskôr k tomu začal vyrábať a opravovať kľúče.

Asi do roku 1998 bola na jeho dvore pristavená maringotka, v ktorej brúsil jeho brat, Bakro.

Ženy v minulosti buď pomáhali manželovi (obchádzali domy a zbierali predmety na opravy), alebo sa venovali podomovému predaju textílií. Respondentky spomínajú i krádeže a žobranie ako jeden zo spôsobov obživy.

Časť rodiny sa živila ako komedianti, cirkusanti a kúzelníci, nepodarilo sa mi však vypátrať vzájomné príbuzenské vzťahy medzi touto a brusičskou časťou rodiny. Spomenuté profesie sa v modifikovaných podobách objavujú i dnes – dcéra Elzy chodí pravidelne na západné Slovensko, ale i do zahraničia, aby nakúpila oblečenie a textil do domácnosti, ktoré potom predáva po okolitých dedinách; Irma ešte donedávna (2004) vyrábala za pomoci detí cukrovú vatu a lízatka, ktoré predávali na sezónnych jarmokoch; jej deti podnikajú s textilným priemyslom, ktoré predávajú v pojazdnom stánku na tržniciach.

4.5 Rómske mená

“V každej ľudskej spoločnosti je treba nejakým spôsobom identifikovať individuálneho človeka: muža, ženu, dieťa. Najkratší a základný identifikátor je jeho (jej) meno.”⁶¹

Každý člen veľkorodiny má v zásade tri mená: priezvisko (pridelené po matke alebo otcovi), krstné meno, rómske meno. Priezvisko sa udáva po matke alebo otcovi dieťaťa a vypovedá o

⁶¹ Hübschmannová, Milena. Nava le Romenge. In: ROMBASE: didactically edited information on Roma. <http://romani.uni-graz.at/rombase>. Karl-Franzens-Universität Graz.2002

tom, z akého rodu človek pochádza. Stávalo sa, že deti jedných rodičov nemali rovnaké priezviská, čo zväčša záviselo na tom, či sú rodičia zosobášení oficiálne alebo nie. Deti narodené a krstené pred „gádzami uznaným“ sobášom, teda legitímnym, získavali priezvisko po matke, deti po sobáši po otcovi. V lokalite sú prípady, kedy má niektorý z členov rodiny (najčastejšie muž) zmenené priezvisko. Pri cestovaní za prácou do zahraničia dostali niektorí vyhostenie z krajiny. Zmenou priezviska si zmenili i totožnosť, vďaka čomu mohli vycestovať s novým pasom.

Priezviská Šlajfiarov sú nemeckého pôvodu, ich nositeľom je mužský potomok. Pre ilustráciu uvádzam priezviská, s ktorými som sa počas výskumu rodiny stretla. Podotýkam, že priezvisko nemusí označovať člena skúmanej veľkorodiny: **Bamberger, Brand, Held, Kraus, Rinwald, Weiniter.**

Krstné meno (alebo tiež gádzovské meno) bolo meno zapísané na matrike a v oficiálnych dokumentoch. Málokedy sa dávalo úplne nové meno, často bolo dieťa pomenované po rodičoch, starých rodičoch a iných príbuzných. Najčastejšie sa dieťa pomenovalo po krstnom otcovi alebo matke, ktorými mohli byť nielen Rómovia, ale i gádzovia. Nebolo preto nezvyčajné, že sestry mali rovnaké celé mená. Takých prípadov som v rodine napočítala minimálne tri (napríklad Forela a Agika majú identické krstné meno aj priezvisko). To bol jeden z dôvodov, prečo bolo nutné prideliť im rómske meno a odlíšiť ich tak. Rómske meno sa nepridelovalo len z nutnosti rozlišovať, ale pre bežnú potrebu identifikácie v rámci komunity.

Róma oslovujú rómskym menom všetci ostatní Rómovia⁶² a meno mu pridelia po narodení, alebo počas jeho života. Až na výnimky majú všetci Rómovia v AA rómske meno, ktoré ich môže niečím charakterizovať, napríklad *Bakro* ako najstarší syn Mámi, bol v detstve pomalý a nešikovný, preto dostal prezývku označujúcu „baran“-a, ale aj nemusí, a človek môže dostať do vienka ako rómske meno opäť gádzovské – Forela má napríklad dve dcéry s krstným menom Soňa, pričom jednu z nich poznajú všetci pod menom Dáša. Helena zase popisuje situáciu, kedy prišla s dcérou z pôrodnice, aby ju ukázala Mámi:

„...a že ako sa bude volať. Eva⁶³, vravím! Jáj, dej mi pokoj s Evami, vraví (Mámi). Tak ty si Eva, Eliša je Eva, Pujanka je Eva. No tak této dáme méno Monika. A to sa jej veľmo páčilo, to meno. Monika.“

[Helena]

⁶² Stáva sa, že Rómovia pridelia rómske meno i gádzovi. Rómovia potom používajú prezývku v gádzovej neprítomnosti, ktorý o svojej prezývke väčšinou nevie.

⁶³ Meno je pozmenené.

Rómske meno sa používa bežne a niekedy sa stane, že je tak zaužívané, že ani najbližší príbuzní nepoznajú pravé krstné meno dotyčnej osoby. V prípade, že rómskym menom nieje gádzovské meno, ale rómske pomenovanie, nieje prípustné, aby takto dotyčného oslovovali deti.

Výnimkou nieje ani situácia, kedy Róm dostane ešte druhé rómske meno. To získa od rovesníkov, kamarátov alebo rodičov, a je používané len pri kontakte s nimi. Môže byť tiež myslené pejoratívne. V takom prípade sa prezývka používa len za neprítomnosti dotyčného. Príklady rómskych mien (opojímam mená respondentov): Citrona (Mámi), Paradajsa, Banana, Malina, Zajfrli, Niglca, Eni (mužské meno), Špáci (mužské meno), Piroša; Piprla je druhé (nepejoratívne) meno Forely. Ojedinelým prípadom v AA je žena, ktorá má až štyri mená – krstné meno Ľudmila, rómske meno Jelena⁶⁴, pod ktorým ju poznajú všetci Rómovia i gádzovia a dve prezývky (Gomol'a, Krompl'áška) pridelené rovesníkmi a kamarátmi.

5 Sociálna organizácia

O rodine ako o komunite Sintov nieje príhodné hovoriť. Skúmaná rodina si je svojej etnickej príslušnosti síce vedomá a členovia o sebe hovoria ako o Sintoch, Šlajfiaroch, ale tým, že do lokality AA prišli vo veľmi malom počte, začali sa miešať s miestnymi Rómami i ne-Rómami a neprenášali na svojich potomkov jazyk a väčšinu kultúrnych vlastností, spôsobili nejednotnosť komunity, respektíve nevytvorili sa ani podmienky na to, aby samostatná sintska komunita vôbec vznikla. A tí, ktorí dodržiavali aspoň časť tradícií už vymreli:⁶⁵

[...] Aj Bakro vedel dobre brúsiť, ale otec bol na to najlepší. A už vymreli, nemá nám teraz kto nože nabrúsiť. Už šlajfiare skapali... všetci pomreli! Aj oná Punči, Fero, tam sme chodili za nimi do BB a teraz už nemaš kde ísť, lebo všetky pomreli...“

[Elza]

Opačným príkladom sú príbuzní v Nemecku, ktorí tvoria prevažnú časť veľkorodiny. Podľa informátoriek majú vďaka tomu viac predpokladov k udržiavaniu tradícií, jazyka a súdržnosti:

⁶⁴ Meno je pozmené.

⁶⁵ Dcéry Mámi sa vydali za slovenských Rómov a integrovali sa do ich spoločnosti. Nositeľmi kultúry boli teda dvaja synovia, ktorí už ovšem nežijú.

„tak sa mi zdá, že oni to aj teraz dodržiajú, tie zvyky. Lebo oni sú tam veľa, Sinti, spolu. A čo my, v AA*...nikto..“

[Forela]

Každopádne sa v AA vytvorila exogamnými partnerskými zväzkami špecifická komunita, ktorá napriek zmieným faktorom v sebe uchováva rôznym spôsobom modifikované prejavy kultúry. Konstituovaná je na úrovni *rodiny* a *fajty*⁶⁶. Za rodinu je považovaná široká rodina a príbuzenstvo. V tomto prípade všetci členovia rodiny žijúci v AA, ale aj príbuzenstvo v okolitých i vzdialenejších oblastiach, napríklad BB. Pojmom fajta sú všeobecne charakterizovaní príbuzní, rod po matriarchálnej alebo patriarchálnej línii.⁶⁷ Respondenti sa počas rozhovorov odvolávali len na príbuzných po ženskej línii, čo ma utvrdilo v tom, že do matriarchálnej línie sa fajty spadá časť členov z lokality AA i BB, a celé príbuzenstvo žijúce v Nemecku.

Časť fajty žijúca v AA vníma nemeckých príbuzných ako vážených členov rodiny, žijúcich podľa starých noriem a hodnôt, ktoré sa odrážajú na uchovávaní jazyka, tradícií a obyčajov. V závislosti na majetnosti rodiny si táto časť rodiny uvedomuje svoj nižší sociálny status, ktorý reflektujú aj na správaní týchto príbuzných pri návštevách v Nemecku (viz. nasledujúca kapitola)

Sociálna stratifikácia v lokalite má veľmi slabé hranice a je takmer nepoznatelná. V zásade sa delí na tri vrstvy, ktoré sú závislé na majetkových pomeroch, ale tiež na miere príbuznosti. Na najvyššom stupni sú tí členovia rodiny, ktorí sú najbohatší, majú prevažne väčšie a modernejšie domy. Za prácou jazdia často do zahraničia, kde nadobudnutý majetok získavajú nelegálnym spôsobom. Niekoľko jednotlivcov sa pred niekoľkými rokmi v zahraničí usadilo. Časť sa živí podomovým predajom textílií, zaznamenala som aj nevydarené pokusy o podnikanie. Viac ako polovica rodinných príslušníkov na tomto stupni má sintskej pôvod, štvrtina sú slovenskí Rómovia a zvyšok tvoria Olaši a maďarskí Rómovia. Nadradenosť je možné pozorovať pri vzájomných návštevách, ktoré sa len zriedka dejú obojsmerne. Na návštevy častejšie chodia príbuzní druhej vrstvy k príbuzným vrstvy prvej, tretia vrstva príde do domu Róma z prvej vrstvy len vo výnimočných prípadoch (požiadať o niečo, odovzdať odkaz apod.). Ďalším znakom sú napríklad rodinné oslavy, pri ktorých sa delia vrstvy rozmiestnením stolov (oslavy väčšieho charakteru, ktoré sa organizujú napr. v miestnom kultúrnom dome). Počas oslavy však rozvrstvenie v iných oblastiach nieje patrné (kontakt, stolovanie apod.). Druhá vrstva tvorí najväčšiu skupinu lokálnej veľkorodiny. Jej

⁶⁶ Termíny mi niesú známe v sintštine, preto uvádzam také obdoby, ktoré respondenti užívajú v slovenčine.

⁶⁷ Romsko český a česko romský kapesný slovník. Hübschmannová.M., Šebková.H., Žigová.A. Praha. 2001. s.106

členovia sú z hľadiska majetnosti rodiny na strednej úrovni, žijú v menej honosných domoch, veľká časť poberá sociálne dávky, časť sa živí príležitostnými prácami (stavebné práce). Asi tretina má stredoškolské vzdelanie a je zamestnaná na plný úväzok. V spojitosti s navštevovaním platia medzi druhou a treťou vrstvou podobné pravidlá ako v prípade vrstvy na najvyššom stupni, teda jednosmernosť, rozmiestnenie na oslavách. Do tretej vrstvy patrí len malá časť rodiny, ktorá je v rámci príbuzenských vzťahov vzdialenejšia. Okrem toho, že žije v horších životných podmienkach, obýva zmieňované domy v šeregu, v segregovanej časti dediny. Prevažná väčšina poberá sociálne dávky.

Vo vzťahu k iným subetnickým skupinám obecne už hranice, ktoré boli v minulosti vytvorené, vymizli a nepozorovala som žiadny náznak nadradenosti alebo inej sociálnej úrovne čo sa týka etnickej príslušnosti. Že vnútroskupinové hranice existovali však dosvedčujú napríklad ich označovania v sintštine [Elza, Forela, Helena, Irma] :

Rumungri (slovenská Rómka) – **khébrca, khejbri** (pl.)
Vlaho (olašský Rom) – **Vlaxtiku khébru**
Gádžo (jedinec nerómskeho pôvodu) – **xujlu, xujli** (pl.)

Khébrca respondentky preložili ako „chrobák, háved', drobný hmyz“, z čoho je patrné, že pomenovanie má pejoratívny nádych, čím Sintovia priradujú skupine Rumungrov nižší sociálny status. Podobne je tomu i v prípade olašských Rómov, ktorým okrem tohoto označenia pridávajú i prívlastok *vlaxtiku* označujúci geografické zaradenie pôvodu – Rumunsko, Valašsko. *Xujlu* (u niektorých Sintov *xale*⁶⁸) je pravdepodobne odvodené od slovesa *te xal* „jest“.

Možný je bližší kontakt so svetskými Rómami. Dokazuje to čiastočne prípad príbuzných z Brna (syn respondentky Irmy sa oženil so svetskou Rómkou) ako aj výpoveď respondentky, ktorá spomína na svoju starkú (viz kapitola Pôvod zakladateľov rodiny). Ostatné respondentky sa o tejto skupine nezmieňovali.

5.1 Sociálne role

⁶⁸ Holzinger, Daniel. Das Rómanes. Gramatik und Diskursanalyse der Sprache der Sinte. Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck. Budapest. 1993

V tradičnom zložení nukleárnej rodiny má hlavné slovo muž, zatiaľ čo žena ho nasleduje a poslúcha. Jej práva sú v mnohých oblastiach obmedzené. Muž môže v rámci komunity zastávať vedúcu funkciu, žena nikdy. Názorným príkladom je funkcia sudcu v prástipen-u.⁶⁹ Je neprípustné, aby žena vystupovala pred ostatnými mužmi s vlastným názorom a zastupovala tak hlavu rodiny. Jej názor je braný „len“ ako názor ženy, nie ako názor rovnocenného jedinca. Žena nerozhoduje. Sociálny status ženy je podtrhovaný i pri rodinných zišlostiach. Väčšina príbuzných sa shodla na tom, že ženy by mali podľa týchto pravidiel sedieť od mužov separovane, a to buď v inej časti miestnosti, alebo v miestnosti úplne inej. Do mužskej spoločnosti vchádzajú len pri obsluhovaní. Ako nečisté sú ženy vnímané počas menštruačného cyklu i obdobia spojeného s tehotenstvom a šestinedelím. Z hľadiska genderovej sociálnej role je však žena manželom zastávaná pri slovnom napadnutí zo strany jeho matky alebo blízkych príbuzných.

Na nevestu v rodine, ktorá ešte nemala deti bol vyvíjaný nátlak zo strany svokry. Nevesta sa musela starať o celý chod domácnosti i o malé deti v rodine. Postavenie budúcej nevesty reflektuje respondentka príhodou, ktorú prežila kedysi sama Mámi:

„...svokra jej povedala, že jej dovolí ostať s jej synom, ale musí jej ukázať aká je schopná. No že aby zohnala do druhého dňa dva kone. Potom sa môžu vziať. A ona (Mámi), na druhý deň doniesla dva páry koní a ešte bričku! Svokra jej vtedy povedala: no, teraz si už žena!“
[Helena]

Určitú výnimku tvoria staré a skúsené ženy. Názorným príkladom je opäť Mámi, ktorej vysoké postavenie bolo umocnené tým, že manžel Albert, ako zakladateľ skúmanej rodiny, krátko po usadení v AA umrel a v rodine nebol žiadny iný muž – Sinto, ktorý by prevzal jeho úlohu. Ani táto skutočnosť ale nedovoľovala Mámi, aby plne rozhodovala o každodennom dianí v rodine – onedlho totiž padli rozhodujúce právomoci na dospelých synov.

5.2 Nemeckí príbuzní

Prevažná väčšina rodinných príslušníkov v AA vníma príbuzenstvo v Nemecku ako majetných, ale prajných príbuzných, ktorí si potrpia na čistotu. Práve tú, v súvislosti so zahraničnými príbuznými, respondentky zdôrazňovali. Hneď pri príchode do hostiteľského domu u nemeckých príbuzných sa musel návštevník zo Slovenska ísť okúpať, v nezávislosti na tom, či sa jedná o pokrvného príbuzného alebo nie:

⁶⁹ Viz. Kapitola: Rituálna čistota - prástipen

„...phela musíš sa skorej ísť okúpať, aj Mišovi...ale ja od tej vody som bola už oslabená!
Každý boží deň aj dva razy som sa musela kúpať!“
[Helena]

Po okúpaní im dali nové oblečenie, ktoré si mohli ponechať. Okrem toho pri odchode obdarovali návštevníkov niekoľkými vrecami oblečenia pre ostatných členov rodiny. Bola som svedkom i toho, že nemeckí príbuzní poslali vrecia s oblečením poštovou zásielkou, čo respondentka i prítomné príbuzné vedomé svojho nižšieho sociálneho statusu (ani jedna, vrátane respondentky, nieje pokrvná príbuzná) hodnotili pozitívne. Svoj status zdôrazňovala nemecká časť rodiny aj pri návštevách na Slovensku – ubytovávali sa v okresnom hoteli alebo u príbuzných mimo lokalitu AA. Pri úmrtí príbuzného podporili slovenských pozostalých, ktorí organizovali pohreb, určitým obnosom peňazí.

6 Jazyk a jeho sociolingvistická situácia

Pre označenie tradičného jazyka Sintov sa v romistike používajú rôzne odborné termíny. V staršej lingvistike je bežný termín nemecká cigánčina, nemecká rómčina, dnes je obvyklé hovoriť o sintštine (odvodené od etnického autonyma). Jazyk predstavuje u Sintov veľmi dôležitú zložku, a to nielen ako prostriedok dorozumievací (viz nižšie). Charakteristickým znakom sintštiny je výrazný vplyv nemeckého jazyka a to jednak lexikálne a jednak gramaticky. Pretože rozsah práce mi nedovoľuje analyzovať sintštinu po gramatickej stránke, zameriam sa na jej užívanie po stránke sociolingvistickej. Pre ukážku jazyka uvádzam krátku časť rozhovoru s respondentkou Irmou⁷⁰:

„Mej ti omnes tikni vach sous vaš mire eltri, miru gáda ejsti šlajfiaru und har tikni unti šou kinous man mire phralenge hi man phen vaj štum ani šul __sti, ejsta po vajnachti, urlaub. Pale si man du pheňa, romadini, vonus ano bémi, __mutra und krišči lači und job is paš peskri daj kovajzi ajso čačo. Pali is man čave le, ča ____ andr, dživas, džous ane arbaita, dživou man čavengi, __as elš pal miru dad, miru daj, kaki phrala pheňa, hajová amen zér mištu džávri. Kana... abo phur per aštom naššli un šlága pírna __ mirni dža ani šou veg o rikrou ma komiej frou čávenge čon ikrel ...

⁷⁰ Nahrávka je prepísaná foneticky, bez gramatických a iných úprav.

...vajláhu ma anu bémi, vajláhu anu slováki, asu čéndi, mejstriko grest naj nínovó nit, šou fáro niza kačko, kejsti ____ ko je, ko báro drom...“

V súvislosti s dialektmi, ktoré sú ovplyvnené nemčinou a svojimi užívateľmi pomenované ako sintština, uvádza Holzinger⁷¹ niekoľko sintsých dialektov vrátane zaradenia do oblasti, z ktorej dialekt pochádza (Autor podotýka, že toto delenie nemožno chápať ako celistvý a konečný výčet dialektov). Od Sintov z Nemecka (Gadžkane Sinte) sa odlišujú Sintovia Českí (Lalere Sinte alebo Lalere „Češi“ „nemí“), ktorí do Nemecka imigrovali zrejme už od 19. storočia. Ďalšími skupinami sú Vitembergār-ja nem. Württemberger, Prajstike Sinte „Pruskí Sintovia“, Estrachār-ja „Rakúšania“ nem. Österreicher alebo Eftavāgengre, príp. Eftavāgārja „Tí siedmych vozov“ (efta „sedem“, vāg-o „voz, karavan“). Nemeckí Lalere žijú hlavne v Kolíne nad Rýnom a Hildesheime. Početné príbuzenstvo skúmanej rodiny žije podľa výpovedí respondentiek v *Khelnu*, z čoho usudzujem, že sa jedná práve o nemecké mesto Kolín nad Rýnom – nem. Köln am Rein. Mohlo by sa teda jednať práve o subetnickú skupinu Lalere. Holzinger ale ďalej uvádza, že skupina žije od gadžov separovane a nedosahuje príliš vysokú sociálnu úroveň⁷², s čím nekorešpondujú výpovede nahraných rozhovorov - informátori často podtrhujú majetnosť a integrovanosť nemeckého príbuzenstva. Totožné sú informácie o užívaní sintštiny, ktorá je bežne používaná v hovorovej reči vo vnútri komunity. Mohli by sme teda predpokladať, že sa skutočne jedná o skupinu Lalere, do ktorej patrí časť skúmanej rodiny s tým, že tvoria zlomok Sintov, ktorí nežijú od gadžov oddelene. Druhou možnosťou je, že príbuzenstvo je súčasťou inej skupiny, ktorá sa v odbornom texte neuvádza. V tom prípade je na mieste otázka, súčasťou ktorej?⁷³ K dopátraniu sa k odpovedi by bolo určite vhodné započať výskum v zmieňovanej oblasti, čo si vyžaduje okrem iného i kompetenciu v jazyku.⁷⁴

6.1 Bilingvizmus

⁷¹ Holzinger, Daniel. Das Rómanes. Gramatik und Diskursanalyse der Sprache der Sinte. Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck. Budapest. 1993

⁷² Holzinger, Daniel. Das Rómanes. Gramatik und Diskursanalyse der Sprache der Sinte. Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck. Budapest. 1993. s. 9

⁷³ Holzinger sa zmieňuje, že po druhej svetovej vojne došlo v Nemecku k vzniku nových sintsých skupín z rodín a jednotlivcov, ktorých rodové komunity boli dezintegrované nacistickou genocídou

⁷⁴ Kompetencia v jazyku a iné okolnosti mi neumožnili doporučený výskum zahájiť.

Sintština je pochopiteľne vždy v interakcii s dominantnými jazykmi, ktoré ju do určitej miery ovplyvňujú a formujú. Užívanie rómštiny vo vzťahu k užívaniu majoritného jazyka má podľa Elšíka podobu rozšírenej diglosie: rómština sa užíva v rámci rodinnej a privátnej vnútrogrupinovej ústnej komunikácie, zatiaľ čo dominantný jazyk je používaný pri komunikácii s príslušníkmi ostatných etnických skupín a často tiež vo vnútrogrupinovej komunikácii písanej alebo verejnej.⁷⁵ (Posledné roky sa objavuje sintština aj v písanej podobe, hoci ju na rozdiel od iných dialektov rómštiny - v súvislosti s utajovaním jazyka - nenájdeme v beletrii či publicistických textoch. Etablovala sa hlavne v náboženských prekladoch a textoch piesní, na internete sa objavujú priamo chatové miestnosti určené členom sintskej komunity⁷⁶)

Historické udalosti, ale aj samovolná vnútorná dezintegrácia komunity, mali za následok, že nie všetci Sintovia ovládajú sintštinu. Sociolingvistická situácia preto nieje u rôznych skupín Sintov totožná. Do protikladu sú stavaní usadlí a kočovní Sintovia - sedentarizované skupiny sa integrujú a postupne prechádzajú k majoritnému jazyku, zatiaľ čo u polokočovných je sintština vitálnym jazykom vďaka väčšej uzavretosti a častejšiemu kontaktu s inými skupinami. Zásadným faktorom, ktorý ovplyvnil zastavenie medzigeneračného predávania jazyka bola nacistická genocída behom druhej svetovej vojny. Dnes táto jazyková asimilácia, alebo jazyková zmena, pokračuje z obvyklých príčin.⁷⁷ Respondentky sa zmieňovali o čiastočnej jazykovej adaptácii, ktorá sa vzťahovala na mladších členov rodiny. Mladšie generácie, obzvlášť deti, trávajú viac času v skupinách väčšinovej spoločnosti (škola, práca, záujmy), ktorá ich núti k používaniu majoritného jazyka, čím sa stávajú dostatočne kompetentní v používaní oboch jazykov.⁷⁸ Faktom je, že sintštinu rodina bežne používa doma a pri kontakte s ostatnými členmi sintskej komunity, z čoho by sme mohli usúdiť, že deti môžu pri nástupe do školského zariadenia naraziť na problémy vo výuke majoritného jazyka.

⁷⁵ Elšík, Viktor; Sintska a manuška romština: sociolingvistická situace, komunity mluvčích a dokumentace jejich jazyka. In: Romano Džaniben jevend 2005. Romano Džaniben o.s. 2005.

⁷⁶ Elšík, Viktor; Sintska a manuška romština: sociolingvistická situace, komunity mluvčích a dokumentace jejich jazyka. In: Romano Džaniben jevend 2005. Romano Džaniben o.s. 2005.

⁷⁷ Elšík, Viktor; Sintska a manuška romština: sociolingvistická situace, komunity mluvčích a dokumentace jejich jazyka. In: Romano Džaniben jevend 2005. Romano Džaniben o.s. 2005.

⁷⁸ Holzinger (1993) uvádza, že mládež i dospelí majú často problémy s užívaním nemeckého jazyka a ich slovná zásoba i porozumenie sú v tomto smere obmedzené. Z kontextu výpovedí respondentiek som bola v súvislosti s rodinou žijúcou v Nemecku presvedčená o opaku.

6.2 Kryptická funkcia jazyka

Jazyk je nezbytný pre všetky spoločnosti a pre vývoj kultúry. Slúži tiež k označeniu toho, kto sme, lebo to, akým jazykom, a často akým spôsobom, hovoríme, je prvotným znakom našej sociálnej identity.⁷⁹ I v tomto bode spôsobila vojna u Sintov takmer protichodné reakcie – napriek jazykovej asimilácii pretrvávalo povedomie o etnickej identite odlišnej od identity majoritnej spoločnosti. Sintovia sa často neprispôbali majorite do takej miery, aby si neuchovávali svoje špecifické kultúrne prvky. Potomkovia Sintov, ktorých rodným jazykom je nemčina, francúzština, slovenčina atď. sa naďalej považujú a sú považovaní za Sintov. Na druhej strane existuje mnoho sintských komunít, kde je rómština živým jazykom používaným v bežnom živote u dospelých i detí.

Monitorovanie a registrácie kočovných skupín, násilné odoberanie detí, prevýchova a následná fyzická likvidácia detí i dospelých spôsobili, že rómske komunity sa voči dominantným populáciám začali ešte viac kultúrne uzatvárať. To sa prejavilo aj v oblasti užívania jazyka - rómština sa vo väčšine sintských a manuškých komunít stala **tajným jazykom**. To sa prejavovalo nielen v tom zmysle, že sa užívala v situáciách, kedy bolo dôležité, aby obsahu výpovede nerozumel nikto, komu nieje určený, ale i v tom zmysle, že jazyk nesmel byť predávaný mimo komunitu a ani znalosti o ňom nesmeli byť nikomu, zvlášť nie lingvistom, predávané. V komunitách tak prevláda snaha udržať v tajnosti znalosti o gramatike a slovnej zásobe, ale aj samotnej existencii jazyka.⁸⁰ Táto skutočnosť ale neplatí u všetkých sintských skupín a u skúmanej rodiny to platí dvojnásobne, pretože v komunite sintština nieje vitálnym jazykom. Kompetentní informátori tak nemali problém s nahraním rozhovoru a pokusom o rozhovor v sintštine, ba čo viac, sami, bez toho, aby si to uvedomovali, prepínali pri jednotlivých výpovediach do sintštiny a zase späť do slovenčiny:

*„...ked' sme už ráno prišli z vlaku tam (do Nemecka) o druhej, ja som už bola unavená aj s malou, tak som sa vyvalila na postel. **Dik Helena hoj tuke? Ste prej! Ste prej! Vstávaj vraj! Vstávaj! [...]** a už ked' sme dovarili tak **me phenav: bibi, mange phenav šlecht. No, tak si phela choj lahni...**“⁸¹*
[Helena]

Respondentka počas celého rozhovoru vyplňala vety nemeckým *nit* „nie“ vo funkcii slovíčka potvrdzujúceho pravdivosť jej výpovedí:

⁷⁹ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Sociologické nakladatelství. Praha. 2004. s. 38

⁸⁰ Tamtiež. s. 166.

⁸¹ Je patrné, že respondentka užívala okrem sintštiny aj dialekt slovenskej rómštiny, ale vzhľadom k tomu, že niesom kompetentná v užívaní sintštiny, označila som v prejave všetky rómske slová, ktoré respondentka užíla.

„Ako sa povie to mesto sintsy?

Tak ako! Tak Kheln, džav ano Kheln, nit? Ano fóro, nit? Do mesta idem...“

[Helena]

6.3 Sebeidentifikačná funkcia

Okrem dorozumievacej (komunikačnej) funkcie, vyjadrenia emócií alebo uchovávanía faktov je jednou z dôležitých funkcií jazyka aj sebeidentifikácia.⁸² Funkcia sa môže manifestovať rozmanitým spôsobom, pričom sa zameriam predovšetkým na geografickú a etnickú a národnú sebeidentifikačnú funkciu.

Geografická identita, v kontexte funkcie jazyka, spočíva v regionálnom pozadí a v regionálnych odlišnostiach účastníkov komunikácie. V prípade národnej a etnickej identity sa jedná o vzťah jazyka v relácii k iným národným spoločenstvám.⁸³

Príslušníci skúmanej rodiny nemajú, ako som už zmienila, tak blízky vzťah k sintštine, že by mali tendencie ju pred ostatnými tajiť. Ani tento poznatok a ani ich nespôsobilosť v jazyku im však nebráni v tom, aby nereflektovali jazyk v rámci etnickej a subetnickej príslušnosti:

A aké zvyky ste dodržiavali, keď ešte žila Mámi?

No aké! Dovrávali sme sa po ich (jazyku)!

[...] „a tam v Nemecku, keď ste boli? Aké tam zvyky boli?

Jój, tam to už bolo o ničom. Tam dodržiavali zvyky tí starší, to hej, ale inak nič. Oni takú tradíciu držali, že tam si sa s nimi musel dovrávať tak, vieš, nie slovensky ale po našom, cigánsky.“

[Helena]

V lokalite AA sa jazyk prestal užívať najmä po smrti Mámi, ktorá ako jediná bola schopná predať jazyk potomkom. Tí neustálym kontaktom s inými skupinami a postupnou asimiláciou využívali sintštinu len pri príležitostnom kontakte so vzdialenými príbuznými z Nemecka, čím sa ich nadobudnuté znalosti jazyka znížili na pasívnu úroveň. Samozrejme opačným príkladom sú príbuzní, ktorí do Nemecka jazdia pravidelne (viz. Irma)

⁸² Ondrejovič, Slavomír. Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava. 2008. s. 77

⁸³ Tamtiež.

Členovia veľkorodiny žijúci v Nemecku nielen že sintštinu bežne používajú, ale považujú ju za rozhodujúci faktor prijatia do veľkorodiny - pretože vzdialenosť i finančné prostriedky príbuzným nedovoľujú navštevovať sa príliš často, neregistrujú každé novovzniknuté manželstvo alebo narodenie dieťaťa. Častokrát sa až na návštevách zoznamujú s ďalšími členmi veľkorodiny.

„...tak oni (príbuzní v Nemecku) normálne nemecky rozprávajú medzi gádžami, ale keď ťa vidia, tak iba cigánsky. Tam nejde gádžovská reč, iba cigánska. Keby si napríklad ty nevedela ani slovo, tak ťa nechajú tam, na stanici, ani ťa nepríjmu.“

[Helena]

Citovanú výpoveď respondentka potvrdzuje následne popisom situácie, kedy nemeckých častí rodiny navštívila menej známa príbuzná:

„Phela prišla ako gádži a ona vraj nevedela ani slovo. Von! Veg! veg! Vyhнали ich lebo nevedeli reč, oni si mysleli, že to sú iba takí cigáni, že ich chcú okradnúť. No a už potom, keď povedala, že je Forelina dievka: akaná! Bibacht! Papin! Naspät! No tak ju zobrali naspät, ale čo z toho, keď nevedeli ani slovo. Aj Mišo (manžel) je z ich fajtu a ja som vedela viacej, než on.“

[Helena]

Aj ďalšie respondentky potvrdzujú, že zahraniční príbuzní si na znalosti jazyka zakladajú a nemčinu ako dorozumievací jazyk nepovažujú za dostačujúcu variantu.

7 Romane braucha – zvyky a tradície

Vďaka uzavretosti sintskej komunity sa mnohé zvyky a tradície uchovávajú a prenášajú na potomkov, hoci sa postupom času zväčša transformujú do iných podôb. Inak tomu nieje ani v prípade skúmanej rodiny. Zvyky, tradície a všetky obyčaje vytvorené vo vnútri skupiny sú súčasťou kultúry a nie vždy je možné definovať a popísať ich komplexne. Táto skutočnosť a ani rozsah práce mi nedovoľujú, aby som sa o to pokúsila, preto uvádzam len niektoré prvky, ktoré som počas výskumu zaznamenala a o ktorých sa zmieňovali respondentky.

7.1 Rituálna čistota

Prastipen [Agika, Elza, Forela, Helena, Irma] alebo *prastapen*⁸⁴ možno charakterizovať ako rituálnu nečistotu, sociálnu exkomunikáciu v rámci skupiny za nedodržiavanie etických princípov⁸⁵ vytvorených v komunite. Normy, ktorých porušenie môže viesť človeka do prastipen-u, v zásade vychádzajú zo strachu z nečistoty (rituálnej a čiastočne i fyzickej).

Prastipen je časovo ohraničený, sú však prípady, kedy môže byť jednotlivec, celá rodina či skupina v prastipen-u do konca svojho života. Muž, ktorý „upadne“ do prastipen-u sa nazýva *prásto*, žena je *prásti*. Prásto (nečistý) však môže byť aj neživá vec alebo zviera.

Prásto, alebo *pale čhido* „späť hodený“⁸⁶ sa môže stať i ten, kto pracuje s „nečistými“, so zabíjaním a spracovaním zvierat, s mŕtvymi, ale aj s krvou a rezaním (napríklad doktor – respondentka Irma)

Jedinec, ktorý je v prastipen-u je od ostatných členov v rámci komunity sociálne vylúčený. To znamená, že sa s ním nikto nesmie stykať, nikto s ním nesmie piť, jesť, sedieť za jedným stolom, ani vyfajčiť s ním cigaretu.⁸⁷ Nečisté sú i veci, ktoré prásto používa (napr. tanier, pohár)

Prastipen zasahuje do všetkých oblastí života a vnáša akýsi vnútorný poriadok. Zasahuje oblasti prípravy jedla a domácich prác, možnosti vo výbere sexuálneho partnera, pravidiel odievania, oblasť súvisiacu s menštruačným cyklom, pôrodom, šestinedelím ai.

O prastipen-u človeka rozhoduje obvykle starší muž, nie mladší než 50 rokov [Elza, Forela.], zastupujúci funkciu komunitného sudcu určeného komunitou. Sudca je označovaný termínom *rechtšprechār* (< nem. *Rechtsprecher*) alebo *čačepaskəro manuš* „človek pravdy“⁸⁸. V prípade rodiny A to bol *čačepaskru rom*. Funkcia môže byť dedičná⁸⁹ alebo nie [Elza]. V prípade úmrtia je zvolený iný člen veľkorodiny. Žena sa ním stať nemohla. [Elza].

Ak bolo v rodine porušené niektoré z pravidiel, je do domu zavolaný *čačepaskru rom*, ktorý situáciu prehodnotí a určí dobu, na ktorú vinného z komunity vylučuje.

„To riešil taký starší človek, robil ako súd, dal mu rok alebo koľko. Dali ho zavolať, aby to rozriešil, keď dakto dačo spravil. Povedali čo ten človek spravil, čo nie a on povedal – budeš tolko a tolko odstavený... a keď bude naďalej niekto z jeho hrnčeka piť alebo jesť, tak celá rodina bude v tom...“

[Elza]

⁸⁴ Knobloch, Johann. *Volkskundliche Sinti-Texte*. Anthropos. 1950

⁸⁵ Horváthová, Jana. *Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích*. In: Romano Džaniben. Romano Džaniben o.s. 2005. s. 71

⁸⁶ Davidová, Eva. *Cesty Romů. Romano Drom*. Univerzita Palackého Olomouc. 2005. s. 98

⁸⁷ Knobloch, Johann. *Volkskundliche Sinti-Texte*. Anthropos. 1950

⁸⁸ Elšík, Viktor; Sintska a manušká romština: sociolingvistická situace, komunity mluvčích a dokumentace jejich jazyka. In: Romano Džaniben jevend 2005. Romano Džaniben o.s. 2005. s. 169

⁸⁹ Knobloch, Johann. *Volkskundliche Sinti-Texte*. Anthropos. 1950

Po uplynutí tejto doby bol opäť sudca pozvaný do domu, aby ho od prastipen-u odbremenil a symbolicky prijal do komunity, čo znamenalo, že si s ním pripil. Po tomto akte sa pripravila hostina a oslavovalo sa [Elza, Irma]. Z prastipenu nebolo možné sa vykúpiť peniazmi.

Najzávažnejším prečinom bola nevera, kedy bol dotyčný „odsúdený“ na rok v prastipen-u.

U tejto rodiny nieje známe niekoľkoročné či doživotné udanie do prastipenu, u Sintov zo Steiermarku (obdobie II. sv.vojny) je však doložený prípad, kedy partneri z odlišných etnických skupín boli kvôli svojmu vzťahu „odsúdení“ na desať rokov.

Muž, ktorý sa utrie do uteráka, ktorý bol praný s dámskym spodným prádlom, je prásto do konca svojho života. [Knobloch]

V systéme porušovania etických princípov predstavuje žena často príčinu rituálnej nečistoty, čo sa odráža v oboch typoch prastipen-u (viz nižšie).

Pre lepšiu orientáciu a systematickosť som prastipen diferencovala do dvoch typov. Tie sa však môžu prelínať a vzájomne kombinovať. :

a) behaviorálny, teda ovplyvniteľný

b) apriórny, teda určený a relatívne neovplyvniteľný

7.1.1 Behaviorálny prastipen

Je založený na prakticky nevyvrátiteľnom ohodnotení nežiadúceho chovania jednotlivca alebo skupiny/rodiny. Človek sa teda dostáva do prastipen-u vlastným pričinením, správaním sa, pri ktorom porušuje určité zásady. Čo je pri tomto type zásadné, že svoje chovanie a tým i udanie do prastipen-u, dokáže človek ovplyvniť. Do prastipen-u sa dostáva muž alebo žena neverou, alebo intímnejším kontaktom s opačným pohlavím, taktiež častým striedaním partnerov [Helena]. Samozrejme za predpokladu, že bol dotyčný pristihnutý, priznal sa apod. Tabuizovaný bol v minulosti tiež pohlavný styk s členom odlišnej etnickej skupiny. Dnes endogamia v rámci komunity nieje vyžadovaná, ale je vítaná.

Žena sa stáva prásti v prípade, že nedodržiava dostatočnú čistotu a hygienu v domácnosti. Tým sa myslí napr. polozenie hrnca na zem, pranie v nádobe, v ktorej sa predtým varilo, alebo opačne – umývanie riadov vo vani, odložené či nedostatočne umyté špinavé hrnce [Helena, Elza]. Žena sa stáva prásti do doby, kým nieje viditeľne poznať, že svoje návyky zmenila.

Položený hrniec, alebo akákoľvek časť riadu spojená s varením a stravovaním, ktorú žena prekročila, alebo sa jej letmo dotkla vlastnou sukňou, bola okamžite zničená a vyhodená [Elza, Forela, Helena, Irma; Horváthová 2005]. Knobloch vo svojich textoch uvádza, že čokoľvek, čo spadne na zem a prekročí to žena, sa vyhodí. To však neplatí v dvoch prípadoch: ak sa jedná o muža, alebo ak vec, ktorú žena prekročila, je určená pre ňu (napríklad cigareta, ktorú vyfajčí). Mnou spovedané respondentky sa o takýchto možnostiach nezmienili.

V dávnejších dobách sa prásto-m stal i človek, ktorý jedol konské a psie mäso. Ten, kto sa s takýmto človekom stýkal, bol tiež prásto. Sinto riskoval prastipen i v prípade, že by sňal zo zdochnutého koňa postroj či deku. [Knobloch]. V súvislosti s rituálnou nečistotou je tento jav možné pozorovať aj u slovenských Rómov, ktorí takého človeka nazývajú *degeš/dubko*.⁹⁰

Silne tabuizované bolo dámske prádlo a oblečenie – zvlášť také, ktoré žena nosila od pása dole, teda sukňa a spodné prádlo. Žena nesmela napr. vešať spodné prádlo tak, aby ho bolo vidieť. Prádlo musela doslova ukryť do väčšieho prádla (napr. do uteráku) a až potom ho vyvesiť na prádelnú šnúru [Helena]. Pri odievaní platilo pravidlo: odhaľovať sa čo najmenej. Čo znamenalo, že žena nesmela nosiť kratšiu sukňu než k lýtkam, blúzky s krátkym rukávom (zamedzovalo sa tak zhliadnutiu ochlpenia v podpazuší [Elza].) a výstrihom a za žiadnych okolností nohavice. Muž smel nosiť len dlhé nohavice, nie krátke. Vylúčené boli u mužov tepláky. [Agika, Elza, Forela, Helena, Irma]. Nevesty, pôvodom slovenské Romky, ktoré sa v osemdesiatych rokoch vydali za synov zo šlajfiarskeho rodu, dodnes spomínajú na svokra, ktorý nesúhlasil s nosením krátkych sukien a nohavic.

Tieto zásady sa v minulosti dodržiavali veľmi prísne, no dnes majú takmer symbolický charakter (viz druhá citácia). Jedna z respondentiek, ktorá udržuje najintenzívnejší vzťah s príbuznými v Nemecku, popisuje príhodu, ktorá sa stala zhruba pred štyrmi rokmi.

„...takto som sedela na gauči v teplákách, no a že prišli z Nemecka a ja som nemohla ani vstať ani nič. Tak som si rýchlo naskladala vankúše na seba, aby to veľmi nebolo vidieť, že mám tepláky. A keď šli do kuchyni, tak som sa šla prezliecť.“

[Irma]

V súčasnosti sa tieto pravidlá udržujú už len na symbolickej úrovni:

„Vieš čo robia tam mladé dievky? Keď idú do mesta, zoberú si rifle do kabelky a niekde vonku sa potom prezlečú. No a keď sa vracajú z mesta domov, tak si znova oblečú sukňu“

[Irma]

⁹⁰ Súvislosť nieje úplne totožná, slovenskí Rómovia považujú za nečistého toho, kto konzumuje psi, alebo mrciny, inak sa ale riadia odlišnými pravidlami pre označenie *degeš* v zmysle rituálne nečistý.

Zakázaným bolo tiež spoločné kúpanie sa na verejných kúpaliskách, resp. na jednom mieste rieky. Muži sa kúpali na jednom konci a ženy spolu s deťmi zhruba do 10 – 11 rokov na druhom konci rieky. Tým sa vylučovalo zhliadnutie opačného pohlavia v plavkách, čo sa ostatne zdvojnásobovalo tým, že ženy sa kúpali v sukni a blúzke.

V náväznosti na druhý typ prastipen-u do tejto časti zaraďujem i obdobie šestinedelia, a to zo strany otca dieťaťa a ostatných príbuzných. Počas šiestich nediel po pôrode totiž nesmie nikto z členov komunity vidieť narodené dieťa, ktoré sa považuje ešte za nečisté. Dôraz je kladený zvlášť na otca dieťaťa.:

„Prišla som domov a za šesť týždňov ja som decko neukázala. Ja som ho musela plienkou zakryť. Vlastný otec ho nevidel, nikto z rodiny, len ja. A on zatiaľ na neho nepozrel, kým som decko neokrstila.“

[Helena]

Muž nesmel počas tohto obdobia vedľa svojej manželky spávať, ani mať s ňou sexuálny styk.

Snad najväčší problém pri kategorizovaní som mala so situáciou, kedy žena hodí mužovi do tváre topánku, alebo svoju sukňu (opäť nečistá dolná polovica ženského tela). V tom momente sa muž stáva prásto. [Forela, Irma]. Žena tak učiní v prípade, že je mužom podvedená, alebo ju má manžel v úmysle fyzicky napadnúť. Vyňať z prástipenu môže takého muža práve *čačepaskru rom*. Nič podrobnejšie sa mi o takomto úkone nepodarilo zistiť.

7.1.2 Apriórny prastipen

Do tejto kategórie som zaradila obdobia menštruácie, tehotenstva, pôrodu a šestinedelia, a normy rituálnej čistoty s nimi spojené. Je patrné, že tento typ „predurčeného“ prastipen-u sa týka výhradne žien.

V období menštruácie a šestinedelia žena nesmie variť (absolútne tabu je príprava cesta), ani chodiť po vodu. Má vlastný označený hrnček, tanier a príbor, ktoré používa, a ktoré sa po ukončení cyklu vyhodí.:

„Zvlášť mi dala (svokra) hrnček, tanier. A keď prešlo šesť týždňov, tak tie veci všetky vyhodila. Ja som nemohla ani ku hrncom chytiť, nič som nerobila. Alebo kdeže by žena chytila ku hrncom keď porodila! Jojoj, by ju zabili!

A keby ste chytila?

Tak by chytili a vyhodili von, čo aký by bol hrniec drahý! Ja som nemohla ani ku studni, po vodu chodiť! Lebo tak ti poviem, žena je ešte vtedy surová. Surová je. Po pôrode. Aj pri tej studni by sa tej žene robili chrobáky...“

[Helena]

Toto obmedzenie súviselo čiastočne i s fyzickou čistotou a hygienou. V období šestinedelia sa totiž postupne menia anatomické a fyziologické zmeny ženského tela, ktoré nastali počas tehotenstva, a navracajú sa do stavu pred otehotnením. Rané šestinedelie trvá zhruba 10 dní, kedy sa v tomto období hoja rany po pôrode.⁹¹ Je zaujímavé, že u Steiermarkskeých Sintov môže muž, za podmienky, že nemá nikoho iného, jesť od ženy v šestinedelí deviaty deň a nedostáva sa tým do prástipen-u [Knobloch]. Respondentky zhodne uvádzajú, že žena je v tomto období nečistá a je nutné dodržiavať určité pravidlá hygieny a odstupu od prípravy jedla.

Sexuálny styk je počas akéhokoľvek obdobia či ženského cyklu vylúčený.

Počas tehotenstva bolo síce pre ženu obtiažne zamaskovať narastajúce brucho, napriek tomu sa zahaľovala viac ako po iné dni [Elza; Horváthová 2005]. Jedna z respondentiek uvádza, že žena sa pred ostatnými snažila čo najviac neukazovať, bránila sa pohľadu na zvieratá a kontakt s nimi bol vylúčený [Helena]. O takomto obmedzení som nenašla v odbornej literatúre adekvátnu zmienku, preto sa prikláňam k názoru, že respondentka bola pri rozhovore na túto tému ovplyvnená kultúrnymi prvkami etnickej skupiny slovenských Rómov, z ktorej pochádza, a kde sa tieto zásady ochrany proti narodeniu nezdravého dieťaťa dodržiavajú.

Tehotenstvo v období prvých šiestich týždňov bolo u niektorých Sintov taktiež vnímané ako nečisté, preto ani vtedy žena nesmela variť a pracovať s jedlom [Knobloch]. U skúmanej rodiny takéto obmedzenie nieje známe.

Pôrod je vnímaný ako extrémne nečistý proces, preto sa nemohol uskutočniť na mieste, ktoré rodín užívala, teda v príbytku:

„...alebo keď žena rodila, musela ísť von pod voz alebo do dediny, medzi gádžov.

Nie doma?

Nie doma! Joj, Bože chráň, už by podpálili celý ten dom!“

[Helena]

⁹¹ <http://www.celostnimediceina.cz/sestinedeli.htm>

Je pozoruhodné, že v súvislosti s utajovaním informácií o jazyku boli respondentky zdielne a nemali s nahrávaním žiadny problém. Na druhej strane o prastipen-u, ktorý sa v podstate prelína celým životom Sinta, odmietla Irma, udržujúca najužší vzťah s nemeckými príbuznými, hovoriť na nahrávací prístroj.

7.2 Religiozita a magické praktiky

Šlajfiari a ostatní členovia veľkorodiny z AA sú, tak ako prevažná väčšina miestnych obyvateľov, kresťania. Ich pojetie kresťanstva je však od klasického pojetia rímskokatolíckej cirkvi odlišné. V každej domácnosti visí niekoľko svätých obrázkov a sošiek, ktoré najčastejšie stvárnajú Ježiša alebo Pannu Máriu s dieťaťom v náručí. Respondentky sa zmienili o zlatých medailónoch so svätými obrázkami, ktoré nosia na krku ich nemeckí príbuzní. Boha vnímajú predovšetkým ako ochráncu pred zlými silami a posledného sudcu, ktorý trestá tých, ktorí zhrešili. Kostol navštevujú príležitostne, zväčša pri inštitucionalizovaných udalostiach (svadba, krst).

7.2.1 Uhranutie

Určitú hrozbu predstavuje nepokrstené dieťa, pretože je nechránené a môžu mu ublížiť negatívne sily napríklad prostredníctvom uhranutia, preto je nutné, aby bolo čo najrýchlejšie pokrstené. Určité pochybnosti vyvoláva zvyk neďívať sa na čerstvo narodené dieťa (viz kapitola Rituálna čistota – prastipen) – tri respondentky uvádzajú, že sa naň nikto okrem matky nesmie dívať do ukončenia šestinedelia, zatiaľ čo informátorka Helena hovorí o krste dieťaťa, ktoré toto obdobie prelomí. A hoci mladé matky so zvykom neukazovať dieťa často nesúhlasili a nerozumeli tomu („*no taká sprostosť to bola, ni?*“ [Elza]), zákaz vo svojej podstate dieťa ochraňoval pred uhranúť, pretože uhranúť môže človek človeka v momente, keď sa díva so zlým úmyslom, závistlivo, neprajne, záludne, zo strany, tj. neďíva sa priamo do očí, alebo má len uhrančivý pohľad. Uhranutý môže byť aj človek, ktorý bol v miestnosti plnej ľudí (cudzí Rómovia, gádže). Je zaujímavé, že zvyk neukazovať dieťa prežíval v rodine zhruba do 70. rokov, ale nie všetky nukleárne rodiny ho museli dodržiavať. Napríklad respondentka Helena, ktorá sa stala členkou veľkorodiny až po sobáší s Miškom -synom Mámi, nesmela ukázať ani jedno z piatich spoločných detí až do doby okrstenia. Zatiaľ čo Forela, dcéra Mámi, ktorá sa vydala za slovenského Róma, tento zvyk dodržiavať nemusela. Prispôbovala sa obyčajom rodiny iného pôvodu. Dnes v skúmanej rodine ukázanie

narodeného dieťaťa nieje zakázané, ale ochrana pred uhrnutím pri prvom zhladnutí v modifikovanej podobe pretrváva. Bola som často svedkom situácií, kedy ženy pri prvom kontakte s novorodencom trikrát pred seba symbolicky zapľuli. Niekedy popľuvanie zakončili slovami: „*aby nedostal/a z očí*“.

Uhrnutý človek má zväčša veľké bolesti hlavy a čelných dutín, chce sa mu zvracať, je mu na omdletie, je ospalý, unavený a všetko ho bolí. U detí sa prejavuje usedavým a bezpríčinným plačom. [Agika, Elza, Forela, Helena, Irma]

Dôležitým ochranným prostriedkom pred zlými silami, ale najmä uhrnutím, nazývaným tiež „*z očí*“⁹², je červená niť, ktorá sa novorodencovi viaže na rúčku. Pri otázke na dobu, počas ktorej je niť na ruke uviazaná, sa výpovede taktiež rozchádzajú, v zásade sa ale hovorí o niekoľkých mesiacoch, alebo momentu pokrstenia. Proti uhrnutiu dieťaťa sa okrem iného využíva aj uhlíková voda. Najprv je vyskúšaná klasickým spôsobom, teda v pohári a keď nezaúčinkuje, prejde sa na detskú vaničku. Postup je pri oboch prípadoch takmer rovnaký. Nádobu sa naplní vodou (do vaničky sa naleje voda optimálnej teploty k okúpaniu dieťaťa), vaničku ale ešte predtým vystelieme čistou plienkou. Potom do vody hádžeme za sebou tri horiace uhlíky, niekedy sa pri nedostatku používajú zápalky. Pri dospelých, ktorým sa *z očí* robí len v pohári, sa čaká, či aspoň jeden uhlík (v prípade zápaliek sú to len vyhorené hlavičky) spadne na dno. Ak sa tak stane, dotyčný dostal od niekoho *z očí* a voda sa stáva posvätnou. Po tomto zistení nasleduje rituál, prostredníctvom ktorého sa uhrnutia človek zbaví. U detí sa na padnutie uhlíkov a teda na potvrdenie uhrnutia nečaká a rovno sa prechádza na uzdravovanie: dotyčný si opakom namočenej ruky v posvätnnej vode pretrie trikrát oči, trikrát sa z vody symbolicky napije a zvyšok sa opäť natrikrát vyleje von, mimo dom, väčšinou na schody alebo chodník, kde chodí veľa ľudí, „*aby uhrnutie rozchodili*“. Ak dieťaťu tento úkon z pohára nepomôže, je treba ho vykúpať. Po vhození uhlíkov do vaničky sa dieťaťu utrá najprv namočenou plienkou trikrát oči a až potom sa vo vode môže vykúpať. Voda z vani sa opäť vyleje na trikrát von.

Keďže všeobecne panuje názor, že dieťa je na uhrnutie náchylné oveľa viac než dospelý človek, ochrana je okrem červenej nite často umocnená kúpaním dieťaťa a to zakaždým v uhlíkovej vode.

Jedna z príbuzných Heleny a Forely si spomína na situáciu, kedy dieťaťu nepomohlo ani okúpanie. Vtedy niektorá zo žien usúdila, že dieťa je prelomené. Ležiacemu dieťaťu tak

⁹² Termín „*z očí*“ v zmysle uhrnutia, ale tiež v zmysle samotného procesu, ktorým sa uhrnutia zbaví: „urobiť niekomu *z očí*“ znamená rituálne ho zbaviť uhrnutia.

stískala k sebe protíľahlé končatiny, tj. ľavú ruku a pravú nohu, pravú ruku a ľavú nohu. Pri tomto cvičení „zvláštne písкала“.

7.2.2 Prísaha vernosti

Podstatou prísahy v rodine je vysporiadať sa s manželskou neverou. V oboch prípadoch, ktoré som zaznamenala, sa prísaha vzťahovala na ženy, ktoré museli závažné podozrenie z nevery prísahou vyvrátiť a to nie z vlastného rozhodnutia, ale pod tlakom manžela. Ako najvyššia moc, ktorá sa využívala k pravdovravnosti obvinenej, bola viera v Boha – v prvom prípade prebehla prísaha v kostole, v druhom prípade pred svätým obrazom. Takmer totožný typ prísahy bol registrovaný na východnom Slovensku, avšak tam sa prísahy uskutočňovali výhradne za prítomnosti kríža.⁹³

V prvom prípade bol v kostole okrem ženy odprisahajúcej svoju nevinu prítomný manžel a svedok, ktorého manžel požiadal. V druhom prípade sa prísaha realizovala doma, pred svätým obrazom zobrazujúcim modliaceho sa Ježiša. Manželka musela byť počas prísahy vyzlečená donaha. Okrem manželov boli doma prítomné i deti, ale skôr zhodou okolností, než zámerne. V oboch prípadoch bola žena manželovi skutočne neverná, čo manžel pravdepodobne aj vedel.

Môžeme teda uvažovať nad tým, že zámerom prísahy je zistiť pravdu, vyniesť rozsudok, ovšem za pomoci transcendentných síl. Lenže pokiaľ manžel vie, že sa nevera skutočne udiala, prísaha môže byť vnímaná ako akási očista pred Bohom, samotným manželom i rodinou.⁹⁴

7.2.3 Mŕtvi a pohreb

Vzťah k mŕtvym, ako aj samotný pohreb sa podľa respondentiek príliš nelíši v porovnaní s ostatnými subetnickými skupinami v AA. Úmrtie v rámci veľkorodiny je brané ako závažná udalosť hodná medzištátnej návštevy, preto sú práve pohreby (posledné roky jediným) dôvodom k návštíveniu príbuzných na Slovensku.

⁹³ Budilová, Lenka. Jakoubek, Marek. Specifika romské religiozity. In: Romské osady v kulturologické perspektívě. DOPLNĚK.Brno. 2003

⁹⁴ Pri úvahách o účele prísahy sa opieram o zmienenú literatúru v tejto časti, ktorá o tom pojednáva na základe terénnych výskumov v oblasti východného Slovenska.

Informátorka Helena, ktorá sa zúčastnila pohrebu v Nemecku si spomenula na štyri veci, ktoré boli v jej pojmí odlišné: nemeckí Sintovia „nevirastujú“ (*virastáž* –tri dni a dve noci, teda až do pohrebu príbuzného, sa rodina schádza v dome pozostalých, bdie, pije alkohol a spomína na zomrelého). Na pohrebe nehra živá hudba, teda niesú pozvaní žiadni rómski muzikanti, tak ako je tomu u slovenských Rómov. Pozostalí z Nemecka tiež nenosia čierne šaty, a to dokonca ani na pohrebe. Ako povedala jedna z príbuzných prítomná pri nahrávaní: „*chodia v červenom*“, čím mala na mysli kvetované sukne a sviatočné oblečenie. Nakoniec bola pri popisovaní smrti a pohrebov vyzdvihovaná zámožnosť nemeckých príbuzných. Mŕtvych totiž umiestňujú do rodinných hrobiek. Okrem týchto odlišností uvádza iná respondentka to, ako nakladajú s vecmi zomrelého:

„...no čo sa robí s vecmi, dačo si nahajú na pamiatku, druhé popália. No, a kto by nosil po nich (mŕtvych) veci, nevieš? To je ľúto, vieš. Spália...
[Elza]

Na každej návšteve, ktorú nemeckí príbuzní absolvovali, aby si uctili pamiatku zomrelého príbuzného, podporili pozostalých určitým finančným obnosom [Helena, Agika]. Ako som už spomínala, nevirastovali a rodinných zislostí sa neúčastnili ani cez deň. Keď sa tak stalo, sedeli od ostatných oddelene, v inej miestnosti. Segregovanosť ale pričítam skôr k bariéram v jazyku.

Čo sa týka *mulov*, teda duchov zomrelých, Sintovia v nich veria, ctia si ich a prenášajú o nich rôzne príbehy, podobne ako je tomu napr. u slovenských Rómov. Uvádzajú sa dva spôsoby ako je možné presvedčiť sa o prítomnosti *mula*. Večer, pred spaním, sa nasype od dverí smerom dovnútra popol. Na druhý deň, ak tam *mulo* v noci skutočne bol, sa objavia v popole stopy. Že je alebo bol duch mŕtveho v posteli, sa človek presvedčí podľa priehlbiny vo vankúši, ktorá vznikne väčšinou ležaním. Aby sa mŕtvy neobjavil v zrkadle, zakryjú sa po smrti všetky zrkadlá, ktoré sú v dome zomrelého, čiernou látkou. Odkryjú sa až po pochovaní mŕtveho.

7.3 Láska a manželstvo

Ešte pred usídlením rodiny panovala u Šlajfiarov, tak ako u ostatných Sintov, v oblasti výberu partnera prísna endogamia. To sa zmenilo po usadení a druhej svetovej vojne – v okolí bol nedostatok vhodných partnerov, preto boli rodičia pri výbere nevesty alebo ženícha benevolentnejší. Na sintskom pôvode netrvali, ale určite uprednostňovali. Voľbu partnera pri

tom ponechávali na dieťati. Národnosť síce u budúceho partnera nerozhodovala, to však nemenilo nič na tom, že rodičia s výberom nemuseli súhlasiť:

“... bránili! akoby nie. To aj teraz tak je, keď si aj nezoberieš šlajfiara alebo takého (Sinta), aj tak bránia! To aj teraz tak, keď im nebol sympatický, alebo čo...”
[Elza]

V takej situácii mladí ľudia mali dve možnosti: buď sa rodičom podvolili a rozišli sa, alebo začali vzdorovať a spoločne ušli. Najčastejšie utečú k tete alebo inej príbuznej, ktorá ich prichýli na niekoľko dní. Celá rodina potom už vie, že ušli spoločne. Po návrate sa väčšinou ich vzťah povolí a legalizuje v rámci komunity:

„oni sa nebrali, žili iba tak spolu. Ale ušli! Ušli! Boli het tri štyri dni, vrátili sa no a už boli ako manželia. Ved’ aj ja som ušla s mužom! No a potom sa rodičia s tým museli zmieriť, nemali iné východisko.“
[Elza]

V minulosti sa u burglandských Sintov trestala dcéra po úteku a pretrvávajúcom nesúhlase s výberom partnera tak, že jej rodičia odrezali kus nosa. Nos sa rezal i v prípade, že žena utiekla s mužom po tom, čo bola zaslúbená inému mužovi. Trest vykonal podvedený muž. U skúmanej rodiny sa o takýchto a podobných praktikách respondentky nezmieňovali.

Útek v tomto kontexte nahrádza zásnuby, ktoré sa u Sintov nedejú. Po návrate a zvolení rodičov začal pár spoločne bývať, a to väčšinou u rodičov mužovej strany.

7.4 Tradičné jedlá

Šlajfiari mimo iné priniesli do AA aj nové recepty na prípravu jedál, ktoré sa veľmi rýchlo ujali a dnes sú nedielnou súčasťou jedálnečky aj u ostatných rodín. Sú to napríklad *papiňale*, *párance*, *rojengere*, *vendria* alebo *šloudra*.

Papiňale sú silnejšie rezance s usmaženým cesnakom, ktoré sa podávajú ako príloha k pečenému mäsu. Názov je odvodený od slova *papin* „husa“, pretože svojím tvarom pripomínajú husacie nožičky [Helena]. Od *párancev* ich rozlišuje len spôsob prípravy. Zatiaľ čo *papiňale* sa vyrábajú odkrajaním cesta priamo z dlane do hrnca s vriacou vodou, *párance* sa ručne párajú na dlhšie rezance a hádžu rovno do vody. *Rojengere* sú odvodené od slova „lyžica“ *roj*. Cesto z tvrdého chleba, vajička, múky, soli a vody sa tvaruje pomocou lyžice a hádže do vriacej vody. Uvarené knedliky sa polejú osmaženou cibulkou a podávajú ako príloha k mäsu. *Vendria* sú zase slepačie črevá, ktorá sa na rozdiel od prasačích čriev neplnia.

Bud' sa z nich uvarí polievka, alebo sa osmažia na cibulke. Zemiaková kaša zmiešaná s kyslou kapustou spoločne s pečeným mäsom sa nazýva *šloundra*. [Helena, Forela]

Sintovia ako takí sú okrem iných zvláštností známi aj tým, že majú v obľube ježkov (sint. *niglo* „ježko“), a to výhradne v podobe jedla. Mäso z tohoto zvierat'a považujú za skutočnú delikatesu. Z rozhovorov s respondentkami bolo patrné, že muži boli skutoční odborníci na obdobie vhodné pre odchyt, i spôsob spracovania, resp. čistenia. Ženy mali na starosti prípravu mäsa, ale niekedy pri hľadaní a spracovaní asistovali. Vylúčený je lov v dobe vyvrhovania mladých. Počas sezóny doniesli muži i za vrece ježkov [Helena]. Bodliaky sa zoškrabávali nožom, potom sa koža ešte opálila. Po očistení sa dávalo mäso variť.

Všetky informátorky považujú za kulinársku špecialitu ježie mäso s *gombolcami*, teda ovocnými knedlíkmi. Tie sú podávané k mäsu ako príloha. Jedlo bolo v okolí veľmi obľúbené do takej miery, že sa k rodine chodievali najesť i gádzovia [Elza].

Za zmienku stojí ešte jedna odlišnosť, ktorá podľa samotných respondentiek delila Šlajfiarov od ostatných Rómov v AA. Je to spôsob, akým usmrcujú sliepky. Gádzovia, i pôvodní Rómovia, ktorí sa to od gádzov naučili, sliepky podrezávajú, resp. hlavu úplne odstraňujú. Zatiaľ čo Šlajfiari sliepkam vykrútia krk a držia sliepku chvíľu za nohy, aby sa jej do hlavy nahromadila krv. Tá je po uvarení pochúťkou. Tento spôsob si osvojili aj ostatní Rómovia v AA a dnes je už bežne používaný. Mladšie generácie o pôvode a vôbec odlišnosti od gádzov často ani netušia.

8 Záver

Je patrné, že prostredie, čas a ďalšie faktory mali výrazný dopad na to, v akom štádiu je súčasný stav používania sintštiny a uchovávaní špecifických tradícií a zvykov.

V dobe, keď sa zakladatelia rodiny usadili v lokalite, to znamená zhruba v štyridiatych rokoch minulého storočia, bola jazyková situácia v rodine na vysokej úrovni, sintština sa užívala každodenne. Na živosť jazyka mal pozitívny vplyv hlavne kočovný spôsob života, vďaka ktorému rodina nikdy nemala dostatok času sa asimilovať a plne osvojovať cudzí jazyk. Skutočnosť, že sintštinou dnes nehovorí plynule ani jeden člen rodiny žijúci v skúmanej lokalite, ovplyvňovali faktory, ktoré sa vzájomne prelínajú a je len ťažké odhadnúť, ktorý z nich mal na stratu spôsobilosti najväčší negatívny dopad. Zásadným zlomom v rodine bolo bezpochyby jej usadenie. Rodina, ktorá po celé generácie kočovala,

bola zrazu usadená na jednom mieste a nútená sa užiť. Poľahčujúcou okolnosťou však bolo, že otec rodiny, Albert, sa podľa dostupných materiálov v lokalite narodil a počas kočovania sa tu niekoľkokrát s rodinou na pár dní zastavil.

Po usadení museli čeliť novým situáciám, pri ktorých iná možnosť, než sa prispôbiť, príliš nebola. V dedine sa usadili v *šeregu*, v osade medzi slovenskými Rómami. A samozrejme prichádzali do styku omnoho častejšie s gádžami. Bolo treba sa dohovoriť, a to s gádžami, s ktorými boli nútení komunikovať už pri kočovnom vykonávaní remesla, ale i s miestnymi Rómami. A tí nielen, že patria do inej subetnickej skupiny než Sintovia, ale rómštinu už v tej dobe takmer nepoužívali.⁹⁵ Čím ďalej, tým viac sa stávala hlavným komunikačným prostriedkom slovenčina, ktorú si najrýchlejšie osvojili pochopiteľne deti. Členovia jednotlivých rodín a skupín zakladali nové rodiny (u Sintov sice bola uprednostňovaná endogamia, ale naväzovanie „miešaných“ partnerských vzťahov sa dialo hlavne kvôli nedostatku partnerov sintského pôvodu), čím sa vytvorila veľkorodina daného zloženia. S tým súvisí aj ďalší faktor: jazyk sa prestal predávať na potomkov, čím sa jedinými hovoriacimi stali najstarší členovia rodiny. Ich vymrením sa užívanie zredukovalo na kontakt s príbuznými žijúcimi v nemeckom Kolíne nad Rýnom. U príbuzných v Nemecku je sintština vitálnym jazykom, prostredníctvom ktorého určujú mieru kontaktu a prijatia príbuzných z inej zeme. To zapríčiňuje, že mnoho príbuzných z lokality AA je pri kontakte s nimi takpovediac „diskriminovaných“. Na druhej strane sú prípady, kedy sa práve z tohoto dôvodu „nemí“ príbuzní zo Slovenska reč naučili a neboli tak na návšteve outsidedermi. Je fakt, že posledná medzinárodná návšteva sa uskutočnila pred niekoľkými rokmi.

Môžeme teda konštatovať, že sintština nieje v skúmanej rodine jazykom živým, približne polovica ovláda reč pasívne a čoraz zriedkavejšie návštevy príbuzných z Nemecka môžu zapríčiniť u členov rodiny z AA absolútnu nespôsobilosť.

K tomu, aby sa šlajfiarská rodina integrovala medzi miestnych obyvateľov lokality nepotrebovala nutne pozmeniť zachovávané obyčaje a zvyky ako to bolo v prípade jazyka. Rodina sa však usadila v nízkom počte, v podstate ju tvorili dve generácie: rodičia a ich deti, preto môžeme predpokladať, že nebola tak silná, aby ovplyvnila inú subetnickú skupinu s odlišnými kultúrnymi normami a žila tradičným spôsobom života (s výnimkou kočovania). Vplyv prevládajúcej skupiny slovenských Rómov tak spôsobil, že niektoré sintské tradície sa pretransformovali do inej, resp. „miernejšej“ podoby, alebo vymizli úplne.

⁹⁵ Vychádzam z nezaznamenaných rozhovorov s Rómami z lokality AA

Poznávacím znamením rodiny a rodu, do ktorého rodina patrí, sú tradičné profesie, ktorými sa jej členovia živili ešte donedávna. Dáždnikárstvo, ale hlavne brusičstvo je tradičným remeslom, ktoré po svojom otcovi dedili mužskí potomkovia. Obaja synovia zakladateľa rodiny sa brusičstvu priučili a po usadení sa ním začali živiť. Remeslo však nebolo predávané ďalej. Synovia ho ovládajú, ale profesne sa mu nevenujú. Túto skutočnosť reflektovali respondentky (sestry už nežijúcich brusičov) dodatkom, že „šlajfiari už niesú, lebo všetci vymreli“.

Na nižší sociálny status ženy v rodine sa už nekladie taký dôraz ako tomu bolo kedysi. Žena je vypočutá a môže vyjadriť svoj názor. Je cenená najmä jej pracovitosť, šikovnosť ale i vzdelanie. Ako jedno z mála pretrváva genderové pravidlo toho, kto a kde má sedieť na rodinných oslavách (v tomto prípade mám na mysli oslavy menšieho charakteru) – ženy sedia od mužov oddelene v tej istej, alebo úplne inej miestnosti.

Prástipen alebo rituálnu čistotu vnímajú respondenti ako prežitok (jedna prástipen označila za výmysel) a mnohé z pravidiel rituálnej čistoty odsudzujú. Jediný, kto mal tendencie dbať na ich dodržiavanie bol najstarší syn Bakro, ale keďže ostatní blízki príbuzní už boli začlenení do do rodín slovenských Rómov, jeho snaha o udržanie nemala takú váhu. Hoci respondentky, ktoré sú dcérami Mámi i ženy z nemeckej strany rodiny nosia výhradne dlhé sukne.

Zvyky spojené s rituálnou čistotou ženského cyklu, pôrodu ale i tradície pri pochovávaní mŕtvych upadli už takmer úplne do zabudnutia, ich poznanie je uchovávané len vďaka pamätniciam. Najlepšie sa do vzniknutej veľkorodiny implementovali sintské recepty.

Rozvrstvenie rómskej komunity a vyšší etnický status u Sintov, patrný z označenia ostatných subetnických skupín, je takmer nepoznatelné. Zaregistrovať ho je možné pri veľkých rodinných oslavách, na ktorých má každá z troch vrstiev určené stoly.

Je pozoruhodné, že napriek miznúcemu jazyku a väčšej časti tradícií sa členovia rodiny stále považujú za Sintov, resp. Šlajfiarov a tým sa vymedzujú voči iným subetnickým skupinám Rómov. Na druhej strane hrozí, že vplyv prostredia, času (teda i vymretie najstarších členov) a nízkej miery kontaktu s nemeckými príbuznými zapríčiní absolútne vymiznutie špecifických kultúrnych rysov, ktorými sa od ostatných skupín líšia.

Použitá literatura:

- Bodorová, Oľga. Ľudová architektúra a spôsob bývania Rómov v regióne AA*. Okresné múzeum*. 2001
- Davidová, Eva. Cesty Romů. Romano Drom. Univerzita Palackého Olomouc. 2005
- Elšík, Viktor; Sinská a manušská romština: sociolingvistická situace, komunity mluvčích a dokumentace jejich jazyka. In: Romano Džaniben jevend 2005. Romano Džaniben o.s. 2005
- Hajská, Markéta. Fenomén zoči. In: Romské osady v kulturologické perspektivě. Jakoubek, Marek. Poduška, Ondřej. DOPLNĚK.Brno. 2003.
- Halwachs, Dieter W. Romani in „Österreich. In: Dieter W. Halwachs & Florian Menz (eds) Die Sprache der Roma: Perspektiven der Romani – Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext. Klagenfurt: Drava Verlag. 1999
- Holzinger, Daniel. Das Rómanes. Gramatik und Diskursanalyse der Sprache der Sinte. Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck. Budapest. 1993
- Horváthová – Čajanková, Emília. Cigáni na Slovensku. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1964
- Horváthová, Jana. Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích. In: Romano Džaniben. Romano Džaniben o.s. 2005
- Horváthová, Jana. Kapitoly z dějin Romů. Člověk v tísni, ops. Nakladatelství Lidové noviny. 2002
- Hübschmannová, Milena. Sinti. In: ROMBASE: didactically edited information on Roma. <http://romani.uni-graz.at/rombase>. Karl-Franzens-Universität Graz.2002
- Hübschmannová, Milena. Nava le Romenge. In: ROMBASE: didactically edited information on Roma. <http://romani.uni-graz.at/rombase>. Karl-Franzens-Universität Graz.2002
- Hübschmannová. Milena. Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. Triáda 2005
- Kladivová, Vlasta. Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. Univerzita Palackého. Olomouc. 1994
- Knobloch, Johann. Volkskundliche Sinti-Texte. Anthropos. 1950
- Marušiaková, Jelena. Vzťahy medzi skupinami Cigánov. In: Slovenský národopis. Ročník 36 1/1988. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava. 1988

- Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Sociologické nakladatelství. Praha. 2004
- Novák, Jozef. Vypracovaná expertíza na žiadosť obce. FF Univerzity Komenského. Bratislava. 1999
- Rodriguez, Peter R. & Maaïke Matelski. Monitor racism and the extreme right: Roma and Sinti. Amsterdam: Anne Frank House & Leiden: Department of Public Administration, Leiden University. 2004
- Romsko český a česko romský kapesný slovník. Hübschmannová.M., Šebková.H., Žigová.A. Praha. 2001
- Strauss, Anselm. Corbinová, Juliet. Základy kvalitativního výskumu. Preložil Ježek, Stanislav. Sdružení podané ruce. Brno. 1999
- Ondrejovič, Slavomír. Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava. 2008

Iné zdroje:

- www.celostnimedicina.cz
- <http://portal.gov.cz> – Portál veřejné správy České republiky
- www.mapy-online.sk